

INDUSTRIENS UTREDNING SINSTITUT

**DET SVENSKA JORDBRUKETS
ARBETSKRAFT 1949**

STOCKHOLM

1951

NC 00003364

I N D U S T R I E N S U T R E D N I N G S I N S T I T U T

DET SVENSKA JORDBRUKETS ARBETSKRAFT ÅR 1949

En undersökning, utförd inom Industriens
Utredningsinstitut i samarbete med Riks-
förbundet Landsbygdens Folk.

Stockholm 1951

Innehåll.

Det svenska jordbrukets arbetskraft år 1949.

	Sid.
Förord	
Undersökningens allmänna bakgrund	1
Undersökningsmaterialets insamling och bearbetning	4
Föreliggande undersöknings resultat, jämförda med folk- räkningen 1945	7
Jordbruksbefolkningens ålders- och civilståndsfördelning	12
Män, varaktigt sysselsatta inom jordbruket	12
Kvinnor, fast knutna till jordbruket	18
Tillfälligt anställda	20
Den manliga jordbruksarbetskraftens sysselsättning; in- riktning och omfattning	22
Sysselsättningen inom egendomen	23
Sysselsättningen i till egendomen hörande skog	26
Arbete utfört utom egendomen	27
Den tillfälligt anställda arbetskraftens sysselsätt- ning	29
Storleken av den totala arbetsinsatsen inom jordbruket	30
Arbetskraftsbrist och rekryteringsbehov	36
Den kvinnliga jordbruksarbetskraftens sysselsättning	39
Tabeller	
Bilagor	

F ö r o r d

Industriens Utredningsinstitut får härmed framlägga resultaten av en inom institutet i samarbete med Riksförbundet Landsbygdens Folk utförd undersökning angående arbetskraftsförhållandena inom jordbruket år 1949. Undersökningen ingår såsom ett led i institutets pågående utredningar om Sveriges arbetskraftsförhållanden, i vilket sammanhang de här refererade resultaten komma att sättas in i ett större sammanhang och bli närmare analyserade och kommenterade.

Föreliggande speciella undersökning baserar sig på uppgifter, lämnade av ett slumpmässigt urval jordbruksföretag. För det statistiskt sett goda resultatet av undersökningen har beredvilligheten hos berörda jordbrukare att lämna uppgifter liksom den intresserade medverkan av RLF:s ombud i olika delar av landet varit en förutsättning. Institutet framför till dessa och tjänstemännen inom RLF sitt tack.

Inom institutet har i första hand amanuensen Erik Höök svarat för undersökningens genomförande. Han har även sammanställt föreliggande rapport.

Stockholm i juni 1951.

Jonas Nordenson

Det svenska jordbrukets arbetskraft år 1949.

En undersökning, utförd inom Industriens Utredningsinstitut i samarbete med Riksförbundet Landsbygdens Folk.¹⁾

Den under senare årtionden alltmer uppmärksammade frågan om vårt lands tillgång på och behov av arbetskraft har huvudsakligen angripits utifrån de mer allmänna och vidare problemen om förutsättningarna för en fortsatt industrialisering och merkantilisering av det svenska näringslivet. Den utveckling i denna riktning som hittills ägt rum har ju skett jämsides med och även varit betingad av en fortgående tillväxt av den yrkesverksamma befolkningen samt av en mycket betydande överflyttning av arbetskraften från jordbruk till "stadsnäringar". Då man, för åtminstone den närmaste framtiden, måste räkna med en stagnerande befolkningsutveckling har i dessa sammanhang uppmärksamheten alltmer kommit att riktas på möjligheterna av en omfördelning av den tillgängliga arbetskraften mellan olika näringsgrenar. Så som dessa förändringar för det mesta gestaltat sig har yrkesväxlingen kommit att jämföras med en inflyttning till städer och stadsliknande samhällen, dit "stadsnäringarna" främst är lokaliserade och har därför inrymts under den allmänt vedertagna benämningen "flykten från landsbygden". Det kan dock betonas, att det inte alltid varit berättigat - och detta torde i större utsträckning komma att gälla beträffande den framtida utvecklingen - att betrakta yrkesväxlingen jordbruk-stadsnäringar och utflyttningen från landsbygden som blott två sidor av samma sak.

Yrkesväxlingen jordbruk-"stadsnäringar" är i huvudsak ett resultat av två faktorer. Å ena sidan har den rationalisering, som skett inom jordbruket, inneburit ett friställande av arbetskraft och å andra sidan har en stark "sugning" av arbetskraft till stadsnäringar - orsakad av stora arbetskraftsbehov och jämförelsevis goda löneförhållanden - gjort sig gällande. I olika beräkningar över den framtida tillgången på arbetskraft har rationaliseringen inom jordbruket ofta betraktats som i sista hand

1) Denna redogörelse har huvudsakligen utarbetats av amanuensen vid IUI pol.mag. Erik Höök.

bestämmande för omfattningen av den flyttning som kan komma till stånd. En kompletterande synpunkt för dessa prognoser har då varit att produktionen inom jordbruket inte skulle förändras genom utflyttningen. Den orsaksförklaring, som dessa beräkningar grundar sig på, torde dock inte riktigt gälla beträffande den avflyttning från jordbruket, som skett under och åren närmast efter kriget. Flera skäl talar för att man snarare kunde angripa problemet från en annan utgångspunkt. Sålunda kunde "sugningen" från stadsnäringarna lika gärna anses som den primära orsaksfaktorn, och rationaliseringen, utöver en viss normal nivå, och omläggningen av driften inom jordbruket etc. finge då betraktas som mer eller mindre framtvingade. Om under en viss tid "sugningen" från "stadsnäringarna" varit exceptionellt stark och resulterat i en utflyttning från jordbruket som varit för stor för att kunna kompenseras av rationaliseringar och/eller en radikal omläggning av jordbruksdriften, ökade arbetsinsatser etc., måste följden bli en nedgång av jordbruksproduktionen.

Om avflyttningen från jordbruket, såsom den kan avläsas i folkräkningarnas uppgifter om befolkningens fördelning på olika näringsgrenar 1940 och 1945, betraktas utifrån dessa utgångspunkter, uppställer sig emellertid en mängd problem. En schematisk tolkning av folkräkningarnas uppgifter ger nämligen vid handen att jordbruket under åren 1940-45 har lidit betydande förluster av arbetskraft. Mycket tyder på att denna minskning av arbetskraften i och för sig inte lett till någon nedgång av jordbruksproduktionen; den minskning, som skett under krigsåren, kan nog förklaras av ogynnsamma väderleksförhållanden, minskad import av gödningsämnen, fodermedel etc. Identifierar man den avflyttning som framräknats ur folkräkningarna med förlust av effektiv arbetskraft för jordbruket, ställs man inför frågan om jordbruket kunnat rationaliseras i en takt som svarat mot avflyttningen. Ett försök att lämna svar härpå kan tyvärr endast grundas på allmänna förmodanden, men det förefaller inte sannolikt att en så stark rationalisering, som det här är fråga om, varit möjlig. Det kan framhållas, att man i olika betänkanden och utredningar räknat med en rationalisering på 1 % per år;

under senaste tiden har man ansett sig berättigad att kalkylera med en högre siffra ($1\frac{1}{2}$ %). Även detta procenttal ligger dock väsentligt under den rationaliseringstakt (över 2 %) som under krigsåren skulle varit nödvändig för att kompensera den ur folkräkningarna framräknade reduktionen av den yrkesverksamma jordbruksbefolkningen, om denna anses som en förlust av effektiv arbetskraft.

Vid en analys av förskjutningarna i befolkningens fördelning på olika näringsgrenar ställer sig med hänsyn härtill den officiella statistikens befolkningsuppgifter ganska svårtolkade. För de beräkningar av den framtida arbetskraftstillgången, som utföres inom institutet, har detta varit mycket besvärande, då avflyttningen från jordbruket spelar en central roll för "stadsnäringarnas" försörjning med arbetskraft.

Det skulle därför vara av synnerligen stort värde om en mer ingående kännedom om den avflyttning från jordbruket som skett under de senare decennierna och om vad denna inneburit i förlust av effektiv arbetskraft kunde erhållas. En noggrann utredning av dessa problem skulle emellertid, med hänsyn till den tid och det arbete detta skulle kräva, inte vara möjlig inom ramen för institutets arbetskraftsundersökning. För att ändå erhålla några säkrare utgångspunkter än de hittills tillgängliga för antaganden om arbetskraftens framtida fördelning har det befunnits lämpligt att söka i någon mån klarlägga de aktuella arbetskraftsförhållandena inom jordbruket. Den undersökning som därom gjorts med benäget bistånd av R.L.F. har främst syftat till att få fram siffror för den effektiva sysselsättningen år 1949 inom jordbruket och att erhålla uppgifter om hur arbetsinsatsen fördelar sig på olika slag av arbetskraft - på ägare, familjemedlemmar och lejda arbetare - samt denna arbetskrafts fördelning efter ålder och civilstånd. Givetvis har det därvid varit angeläget att i möjligaste mån erhålla en registrering av tillfälliga tillskott av arbetskraft, liksom av den tid den inom jordbruket mer regelbundet sysselsatta arbetskraften ägnar åt förvärvsarbete inom andra näringar. Huruvida inom jordbruket föreligger brist på arbetskraft tilldrar sig också betydande intresse.

En sådan överblick över den aktuella situationen kan bilda grundval för en diskussion av de planer om den framtida jordbruksproduktionen som finns uppgjorda och om i vad mån en viss inriktning av produktionen, en snabb rationalisering etc. kan innebära ett friställande av arbetskraft inom jordbruket. Den vidare frågan hur stor den framtida avflyttningen från jordbruket kan tänkas bli är ett problem, där en mängd socialpsykologiska förhållanden inträder som avgörande faktorer i den dragkamp om arbetskraften som på grund av produktionsutvecklingen kan uppstå mellan jordbruket och övriga näringar. För en bedömning av de linjer utvecklingen härvidlag kan komma att följa kan en undersökning av jordbrukets arbetskraftsläge vid en viss tidpunkt inte direkt ge några ledtrådar, men å andra sidan kan man inte utan sådana uppgifter avgöra vad en avflyttning av viss storlek innebär i förlust av arbetskraft och sålunda vilka konsekvenser för jordbruksproduktionens omfattning och inriktning denna kan få. Dessutom kan en undersökning av arbetskraftsläget bidra till att bättre klargöra betydelsen och lokaliseringen av de trögheter man har att räkna med för den framtida avflyttningen från jordbruket.

Undersökningsmaterialets insamling och bearbetning.

Undersökningen av jordbrukets arbetskraftsförhållanden har skett efter samplemetod och är avsedd att ge en representativ bild av förhållandena i hela riket. Det antal jordbruk som berörts av undersökningen uppgår till ungefär 9.000.¹⁾ Uppgifter från de utvalda jordbruken insamlades genom ett frågeformulär, som här bifogats (bil. 2A och 2B). Utarbetandet av detta som skedde i samarbete med R.L.F. gjordes utifrån de frågeställningar vilka inledningsvis berörts, varför denna fråga i detta sammanhang inte torde behöva ytterligare beröras. Det är för

1) De teoretiska överväganden och beräkningar som legat till grund för urvalet av i undersökningen ingående jordbruk och vilka utförts av fil.lic. Erik Ruist redovisas i ett särskilt avsnitt (bil. 1), där även en redogörelse lämnas för undersökningens genomförande, antal inkomna besvarade frågeformulär samt undersökningens representativitet.

övrigt anledning att återkomma härtill, då en redogörelse lämnas för bearbetningen av det inkomna materialet.

Utsändning och insamling av frågeformulären ombesörjdes av R.L.F. och dess lokalföreningar. Sålunda sändes en förteckning över de jordbruk som tillhörde en och samma lokalförening jämte frågeformulär till den korresponderande styrelseledamoten i föreningen med en begäran att någon eller några styrelsemedlemmar skulle hjälpa till och svara för att de önskade uppgifterna blev besvarade. Från lokalföreningarna skulle svaren sändas till ombudsmannen i vederbörande län, som sedan vidarebefordrade samtliga frågeformulär från sitt distrikt till centralorganisationen i Stockholm. Genom att gå denna väg för uppgiftsinsamlandet ansågs det troligt att svarsprocenten skulle bli högre än om frågeformulären sändes direkt till de enskilda jordbrukarna. Både lokalföreningarna och ombudsmännen, vilka senare även erhöll en förteckning över de jordbruk inom distriktet som berördes av undersökningen, kunde ju genom personliga påstötningar effektivare och snabbare få fram begärda uppgifter och därjämte utöva en viss kontroll av riktigheten och fullständigheten av de lämnade upplysningarna. En ytterligare fördel bestod däri att administrationsarbetet i form av anvisningar, ömsesidiga upplysningar och förfrågningar därigenom väsentligt underlättades.

Uppgifter om i vilken utsträckning frågeformulären besvarades och hur stor del av dessa som kunde läggas till grund för en bearbetning lämnas i bil. 1.

Bearbetningen av materialet skedde länsvis och med en uppdelning inom varje sådant område efter jordbruksområde och storleksklass. Uppgifterna från frågeformulären prickades för varje delgrupp in på ett särskilt arbetskort. Beträffande populationens fördelning efter kön, civilstånd, ålder och arbetsförmåga överensstämde detta helt med frågeformuläret, och i dessa fall kunde sålunda en direkt avprickning ske. Uppgifterna rörande på och utanför egendomen utfört arbete måste behandlas annorlunda. Sålunda gjordes i detta avseende en gruppering, som skulle möjliggöra en redovisning av arbetskraften, fördelad med hänsyn till arbetsinsatsens omfattning i dagar räknat, och vida-

re till om arbetet utförts på egendomen, till denna hörande skog eller åt annan arbetsgivare. Av tab 5 och 6 frångår den klassindelning som därvid använts. Den ytterligare uppdelning på olika arbetsområden inom egendomen (egentligt jordbruksarbete, husdjursskötsel etc.), som gjorts i frågeformuläret hade inte på grund av bristfälliga svarsuppgifter visat sig möjlig att lägga till grund för en bearbetning. De normer efter vilka antalet arbetsdagar på året hade beräknats vid ifyllandet av frågeformulären företedde vissa olikheter. I en del fall hade totala antalet arbetsdagar angivits till 365, men mestadels slutade totalsumman vid 280 dagar. Dessa förhållanden har inte återverkat på bearbetningen - all personal för vilken uppgivits mer än 280 arbetsdagar har nämligen betraktats som heltidssysselsatt på jordbruket - utom då ett visst antal dagar ägnats åt arbete utanför egendomen. I dessa fall har totala antalet arbetsdagar nedsatts till 300 och därifrån har dragits ifrågakommande dagantal för det arbete som utförts åt andra.

I fråga om den lejda arbetskraften har ett försök gjorts att vid redovisningen särskilja den som endast varit tillfälligt sysselsatt på egendomen, och till denna kategori har hänförts de som arbetat på egendomen mindre än 100 dagar. En sådan generell övregräns för den tillfälliga arbetskraften måste ju väljas mer eller mindre godtyckligt och bestämmas utifrån ganska allmänna överväganden om under hur stor del av året jordbruket har behov av extra arbetskraftstillskott. Ur bearbetningssynpunkt har dock denna gräns visat sig ändamålsenlig. För den arbetskraft som sysselsatts mer tillfälligt har nämligen frågeformulären ofta inte kunnat besvaras lika utförligt som för den övriga personalen, och en skiljelinje har i detta avseende kunnat iakttagas vid en arbetstid av tre-fyra månader. På grund av detta förhållande har uppgifterna om den tillfälliga arbetskraften bearbetats efter vissa andra principer än som förut berörts. Detta problem kommer senare att beröras i samband med redovisningen av resultaten.

För den kvinnliga arbetskraften har en motsvarande uppdelning gjorts. Därjämte har vid bearbetningen den kvinnliga

7

arbetskraften grupperats med hänsyn till hur stor del av dess arbetstid som ägnats åt hushållsgöromål.

För att belysa vissa frågeställningar har ett par specialbearbetningar utförts. Sålunda har uppgifterna om i vilken utsträckning arbetskraften kunnat anses fullvärdig redovisats särskilt för åldersgrupperna mellan 20 och 64 år. Detta har även motiverats av att frågeformulären i detta avseende ofta missuppfattats. Som fullvärdig arbetskraft skulle enligt anvisningarna till frågeformulären anses en person som förmår fullgöra en arbetsprestation som anses normal för en person i vederbörandes ålder. I ett flertal fall har emellertid exempelvis åldringars och ungdomars arbetsförmåga tydligen bestämts i förhållande till vad en person i arbetsför ålder normalt kan prestera. Vidare har en särskild avprickning gjorts av ägare i åldern över 50 år, som inte har några manliga familjemedlemmar sysselsatta på gården.

För arbete i skog samt arbete utanför egendomen var det inte ur bearbetningssynpunkt möjligt att gruppera arbetskraften efter arbetstidens längd, och avprickningen gav sålunda endast besked om antalet personer som utfört arbete av sådant slag. Genom att summera ned frågeformulärens uppgifter om antalet arbetsdagar i ifrågavarande arbetsområden har ett visst kvantitativt mått på där totalt utfört arbete kunnat erhållas.

Föreliggande undersöknings resultat, jämförda med folkräkningen 1945.

Innan resultaten av undersökningen närmare analyseras kan det vara av intresse att till belysning av det framkomna materialets representativitet och speciella inriktning göra vissa jämförelser med andra data om jordbruksbefolkningen och dess sammansättning i olika avseenden. I första hand är det ju uppgifter från folkräkningen 1945 som kan komma i fråga för en sådan jämförelse. Ganska stora avvikelser kan på vissa punkter finnas mellan föreliggande undersökning¹⁾ och folkräkningen 1945. Dels har redovisningen av jordbruksbe-

1) "Föreliggande undersökning", vilken benämning här och i fortsättningen användes, kommer understundom att förkortas till F.U.

folkningen inte skett efter helt samma normer, dels ligger en period av fyra år mellan registreringstillfällena. Vad först beträffar de skilda redovisningsprinciperna torde emellertid dessa, åtminstone i några fall, inte vara så stora, att en meningsfull jämförelse inte skulle vara möjlig. Rimligheten i de skillnader som därutöver kan visa sig bestå, kan sedan bedömas med hänsyn till de förändringar i arbetskraftsförhållandena inom jordbruket som kan tänkas ha inträtt mellan 1945 och 1949.

I följande sammanställning återges uppgifter från ifrågasvarande källor om den manliga arbetskraften inom jordbruket. Avgränsningen av den manliga arbetskraften har gjorts så att den till jordbruket fast knutna arbetskraften här inkluderats, medan tillfälligt anställda icke ingår i de lämnade siffrorna.

Jordbrukens storlek efter åkerareal	Antal företagare		Förvaltn.pers. o. arbetare		Summa	
	enl.folk-räkningen	enl.F.U.	enl.folk-räkningen	enl.F.U.	enl.folk-räkningen	enl.F.U.
2- 5 ha	88.160	104.740	31.486	39.418	119.646	144.158
5- 10 ha	87.399	93.334	43.867	50.995	131.266	144.329
10- 20 ha	58.255	58.254	42.156	48.664	101.411	106.918
20- 30 ha	17.711	16.945	18.503	23.423	36.214	40.368
30- 50 ha	10.746	10.812	19.597	22.946	30.343	33.758
50-100 ha	5.049	5.232	17.993	19.344	23.042	24.576
100- ha	2.070	1.755	28.765	23.297	30.835	25.052
Samtliga storleksklasser	269.390	291.072	203.367	228.087	472.757	519.159

Som här framgår ligger folkräkningens siffror genomgående lägre än föreliggande undersöknings. De största absoluta differenserna mellan folkräkningen och denna undersökning finns förklarligt nog i de lägsta storleksklasserna. Som bekant hänförs i folkräkningen en person till den näringsgren, där han fått sin huvudsakliga förvärvsinkomst, varför exempelvis många småbrukare där kommer att redovisas under en annan näringsgren

än jordbruk. I denna undersökning är däremot sådana personer medtagna. Generellt bör sålunda siffrorna från föreliggande undersökning ligga högre än folkräkningens. Nu föreligger emellertid möjligheter att i detta avseende göra vissa korrekationer av föreliggande undersöknings uppgifter. Sålunda finns siffror för hur stor del av arbetskraften som arbetat mindre än 100 eller 150 dagar på den egendom dit vederbörande här förts som varaktigt sysselsatt men alltså inte där är förvärvsarbetande i folkräkningarnas mening. Nu kan det emellertid förhålla sig så, att en person, som varit sysselsatt mindre än 150 dagar på en egendom, tillfälligt kan ha arbetat på andra jordbruk under den återstående delen av året, varför jordbruksarbete ändå utgör hans huvudsakliga förvärvskälla. Dessutom kan hans korta arbetstid på en egendom förklaras av sjukdom, militärtjänst o.s.v., i vilka fall han enligt folkräkningens klassificeringsprinciper skall räknas till jordbruksbefolkningen. Då å andra sidan, som även senare skall beröras, en viss dold arbetslöshet kan antas inrymmas i undersökningens siffror för det dagantal som ägnats åt arbete på egendomen, kan det ändå vara motiverat att vid en jämförelse med folkräkningen endast medtaga de personer som arbetat mer än 150 dagar på egendomen. Därför talar även det förhållandet att dagsförtjänsterna ofta ligger lägre inom jordbruket än inom andra arbetsområden och att yrkestillhörigheten i folkräkningarna bestäms efter den i inkomsthänseende viktigaste förvärvskällan. Om sålunda de ovan lämnade uppgifterna om vid jordbruket sysselsatt arbetskraft reduceras med antalet personer som ägnat mindre än 150 dagar åt "arbete på egendomen", skulle enligt denna undersökning den manliga yrkesverksamma jordbruksbefolkningen totalt uppgå till 434.273 jämfört med folkräkningens uppgift, 472.800. Reduceringen av föreliggande undersöknings siffror berör i första hand de två lägsta storleksgrupperna, och det korrigerade antalet yrkesverksamma personer blir för dessa grupper sammantagna 229.384 mot folkräkningens 250.900. Den oreducerade siffran var 37.600 högre än folkräkningens.

Fördelningen mellan å ena sidan företagare och å andra sidan familjemedlemmar och anställda ansluter sig också, som

framgår av uppställningen, ganska nära till folkräkningen. Korrigeras även dessa siffror på liknande sätt, visar det sig att antalet företagare enligt föreliggande undersökning blir 269.200 mot 269.400 enligt folkräkningen och motsvarande tal för familjemedlemmar och anställda blir 165.093 resp. 203.400. Reduceringarna träffar sålunda främst den senare gruppen, vilket ju även är ganska naturligt.

Den skillnad mellan de båda undersökningarna, som föreligger, sedan de berörda korrigeringarna gjorts, skulle kunna förklaras av den utflyttning från jordbruket, vilken ägt rum efter 1945. För ett sådant antagande talar också det förhållandet att det är familjemedlemmar och anställda - den grupp som svarar för den övervägande delen av utflyttningen - som i förhållande till folkräkningen uppvisar de största differenserna. Någon restlös förklaring är det dock inte här fråga om, då olikheterna i vad de båda undersökningarna är avsedda att mäta är så betydande, att alla jämförelser mellan de skilda sifferuppgifterna måste stanna vid de stora allmänna huvuddragen.

De jämförelser som här har gjorts avser absoluta siffror för jordbruksbefolkningens storlek. Vissa möjligheter finns dessutom att jämföra vissa relationstal som belyser befolkningens sammansättning och struktur. Främst kan därvid anföras den relativa åldersfördelningen i de båda undersökningarna. De högsta och lägsta åldersklasserna torde emellertid inte ha redovisats på likartat sätt i folkräkningen och i föreliggande undersökning, varför en jämförelse lämpligen kan begränsas till åldrarna mellan 20 och 70 år. För männens del omfattar nedanstående siffror den yrkesverksamma befolkningen, medan beträffande kvinnorna även familjemedlemmar medtagits.

	20-30 år	30-50 år	50-65 år	65-70 år	Summa
<u>Män</u> (yrkesverksamma)					
Folkräkningen	20,3	45,2	28,4	6,1	100,0
-"- (framskrivnen till 1950) ¹⁾	(23,2)	(41,9)	(27,8)	(7,1)	(100,0)
Föreliggande undersökning	17,0	46,4	30,4	6,2	100,0
<u>Kvinnor</u> (yrkesverksamma familjemedlemmar)					
Folkräkningen	18,7	46,0	28,5	6,8	100,0
-"- (framskrivnen till 1950) ¹⁾	(19,1)	(42,6)	(30,5)	(7,8)	(100,0)
Föreliggande undersökning	16,2	49,6	29,5	4,7	100,0

Som synes är skiljaktigheterna i den relativa fördelningen ganska små. För både män och kvinnor kan dock tydligt utläsas en lägre andel för åldersklassen 20-30 år i föreliggande undersökning än i folkräkningen. Som förklaring kan även i detta fall tillgripas den utflyttning som skett från jordbruket efter 1945. Utflyttningen har ju av gammalt främst varit koncentrerad till de lägre åldersklasserna och sålunda minskat dessas relativa storlek. De övriga åldersgrupperna ökar ju samtidigt i relativ betydelse.²⁾ De naturliga åldersförskjutningar som inträtt mellan 1945 och 1949 skulle enligt procentsiffrorna inom parentes, som representerar den 1945 befintliga befolkningen framskrivnen till 1950, ha medfört en relativ ökning av den lägsta åldersklassen om inte någon utflyttning ägt rum.

Som tidigare nämnts får inte de gjorda jämförelserna pressas för hårt. Avsikten med dessa är inte heller att söka belysa den utveckling som har ägt rum efter folkräkningen. Det

1) Siffrorna inom parentes avser fördelningen inom en till 1950, enbart med hänsyn till dödsrisken, framskrivnen jordbruksbefolkning.

2) Enligt ovan förda resonemang skulle emellertid relativtalen för åldersgruppen 65-70 år vara för låga i föreliggande undersökning. Siffrorna för denna grupp får dock inte tillmätas alltför stor betydelse, eftersom antalet personer som där ingår är ganska lågt och risken för fel sålunda där är störst.

har i stället ansetts vara av värde att få konstaterat om på jämförbara punkter föreliggande undersöknings resultat visat sådana avvikelser från folkräkningen, som måste återverka på bedömningen av undersökningens representativitet. De skiljaktigheter som ovan påvisats kan inte sägas vara av sådan karaktär utan låter sig väl förklaras. Intet skäl talar sålunda utifrån dessa synpunkter mot att den följande redogörelsen av undersökningens resultat göres med den utgångspunkten att det insamlade materialet ger en rättvisande bild av jordbrukets arbetskraftsförhållanden under 1949.

Jordbruksbefolkningens ålders- och civilståndsfördelning.

Som förut nämnts visar resultaten från föreliggande undersökning i fråga om befolkningens åldersfördelning stor överensstämmelse med siffrorna från folkräkningen 1945. I stora drag är ju också åldersstrukturen inom jordbruksbefolkningen - med en i jämförelse med andra befolkningsgrupper väsentlig underrepresentation i de yngre och en stark överrepresentation i de högre arbetsföra åldrarna - väl känd och uppmärksam. Något försök att belysa de avvikelser i åldersstruktur etc. som jordbruksbefolkningen företer i förhållande till befolkningen inom andra näringsgrenar skall inte heller här göras, då en sådan jämförelse lätt ger upphov till missvisande analogier. I stället kan det vara anledning att söka något belysa de variationer i befolkningens åldersfördelning, som kan iakttas inom olika stora jordbruk. (Se tab. 1, 2 och 3)

Män, varaktigt sysselsatta inom jordbruket.

Den till jordbruket, och med jordbruket avses då här brukningsdelar med över 2 ha åker, mer fast knutna manliga arbetskraften uppgår enligt tab. 1 till ung. 519.000 män. Av dessa utgöres den större delen eller omkring 291.000 av ägare. De manliga familjemedlemmarna uppgår till ung. 133.000 och de manliga fast anställda till ca 95.000. Hur dessa grupper fördelar sig på de olika brukningsdelarna framgår av följande uppställning.

	Ägare	Fam.medl.	Fast anställda	Totalt
2-5 ha	36,0 (72,7)	27,1 (25,1)	3,4 (2,2)	27,8 (100,0)
5-10 ha	32,1 (64,7)	31,9 (29,5)	8,9 (5,8)	27,8 (100,0)
10-20 ha	20,0 (54,5)	25,7 (32,0)	15,2 (13,5)	20,6 (100,0)
20-30 ha	5,8 (42,0)	7,8 (25,9)	13,7 (32,1)	7,8 (100,0)
30-50 ha	3,7 (32,0)	4,7 (18,6)	17,6 (49,4)	6,5 (100,0)
50-100 ha	1,8 (21,3)	2,0 (10,8)	17,6 (67,9)	4,7 (100,0)
100- ha	0,6 (7,0)	0,8 (4,1)	23,5 (88,9)	4,8 (100,0)
Samtl. storleksklasser	100,0 (56,1)	100,0 (25,7)	99,9 (18,2)	100,0 (100,0)

Mer än 3/4 av den totala mer regelbundet sysselsatta arbetskraften finns alltså på brukningsdelar med mindre än 20 ha. Bland ägare och familjemedlemmar är dessa gruppers dominans än mer framträdande med en relativ andel av 88 resp. 85 %. Den fast anställda personalen har en nästan helt omvänd fördelning och på brukningsdelar under 20 ha kommer endast omkring 28 %.

Av den manliga jordbruksbefolkningen utgöres över 55 % av ägare eller brukare. Vare sig dessa når sin yrkesställning genom arv eller köp av en egendom eller genom arrendering av ett jordbruk så sker detta av naturliga skäl mestadels först sedan vederbörande kommit upp i medelåldern. Genomsnittsåldern för denna grupp kommer därför att ligga ganska högt, vilket återverkar på hela näringsgrenens åldersstruktur. Då jordbruken genomgående är så små, att i de flesta fall endast en arbetskarl därifrån kan få sin utkomst, kommer inte företagarnas höga genomsnittsålder att uppvägas av anställdas och medhjälpande familjemedlemmars genomsnittligt sett lägre levnadsålder. Detta belyses av följande uppställning, som visar den manliga arbetskraftens procentuella fördelning på olika åldersgrupper.

Ålder	10-17	18-19	20-29	30-49	50-64	65-69	70-	Summa	Totala antalet
Ägare el. brukare	0	0,1	3,4	49,3	37,9	6,7	2,7	100,1	291.070
Fam.medlemmar	25,9	11,1	34,0	18,0	3,9	2,3	4,9	100,1	133.410
Fast anställda	5,1	6,7	21,0	40,0	19,7	5,2	2,3	100,0	94.680
Samtliga kategorier	7,6	4,1	14,5	39,5	25,8	5,3	3,2	100,0	519,160

Främst gör sig ju dessa omständigheter gällande inom de mindre brukningsdelarna, då ägarna eller brukarna där är den alldeles övervägande gruppen - omkring 70 % av det totala antalet män. Sålunda utgör på dessa brukningsdelar män i åldern över 50 år omkring 40 % av den i jordbruket mer regelbundet sysselsatta arbetskraften, medan motsvarande procenttal för de största brukningsdelarna knappt når upp till 30 %.

I någon mån förklaras dock detta förhållande även av att ägarna eller brukarna på de mindre jordbruken har en högre genomsnittsålder än på de större egendomarna. Skillnaderna härvidlag är ganska markerade och kan lämpligen åskådliggöras genom nedanstående sifferserie, som för de olika brukningsdelarna anger hur stor procent av ägarna eller brukarna som är under 50 år.

2-5 ha	5-10 ha	10-20 ha	20-30 ha	30-50 ha	50-100 ha	100 ha-
47,1	51,9	56,7	62,4	66,9	71,8	71,7

En uttömmande förklaring av dessa differenser mellan större och mindre jordbruk är svår att finna, men säkerligen torde de sammanhånga med att arbetet på de mindre brukningsdelarna inte medger en tidig självpensionering. I andra fall kan ett mindre jordbruk vara en form av pensionering, då möjligheterna till en individuell avpassning av arbetstid och -takt gör att åldern inte så snart sätter en effektiv gräns för förvärvsverksamheten. På detta sätt skulle sålunda generationsväxlingen väsentligt fördröjas på de mindre egendomarna i förhållande till på de större brukningsdelarna. Troligt är att en sådan process under senare decennier även försvårats av att familjemedlemmarna på småbruken som redan tidigt måst söka sin utkomst inom andra näringar inte varit särdeles benägna att återgå till jordbruket genom att exempelvis överta faderns egendom. Dessa förklaringar må gälla för vad de kan, men det konstaterandet torde dock stå fast, att den onormala åldersfördelningen inom jordbruket intimt sammanhänger med näringsgrenens struktur och att de mindre brukningsdelarna främst svarar för denna snedvridning.

Detta bekräftas även av familjemedlemmarnas och de fast anställdas åldersfördelning även bortsett från att dessas rela-

tiva andel inom den manliga befolkningen starkt varierar med brukningsdelarnas storlek. Vad först beträffar familjemedlemmarna så är dessa förhållandevis färre samt har en lägre genomsnittsålder på de mindre jordbruken. Bland annat kan man skönja en viss tendens till att pojkar i åldern under 17 år, som deltar i arbetet på egendomen, på de mindre jordbruken utgör en större andel av det totala antalet medhjälpande familjemedlemmar än på större brukningsdelar. Någon större skillnad i benägenheten att ålägga dessa pojkar olika arbetsuppgifter kan inte utläsas ur detta material, varför förklaringen till nämnda tendens skulle ligga i att utflyttningen av familjemedlemmar som är mest framträdande på småbruken, inte ännu satt in i så stor omfattning i de åldrar det här är fråga om, utan att denna åldersgrupp därför fortfarande är förhållandevis stor. Detta förhållande kan belysas genom följande procenttal för förhållandet mellan medhjälpande familjemedlemmar i olika åldersgrupper och antalet ägare eller brukare inom de skilda arealgrupperna.

		10-17 år	18-19 år	20-29 år	30-år	Totalt
2-5	ha	10,8	2,9	10,8	10,1	34,5
5-10	ha	12,4	5,5	15,4	12,3	45,6
10-20	ha	12,6	6,4	21,4	18,5	58,8
20-30	ha	12,4	9,0	22,9	17,4	61,8
30-50	ha	13,9	8,6	17,2	18,3	58,0
50-100	ha	11,3	4,7	19,0	15,6	50,6
100-	ha	7,1	11,3	22,5	17,1	58,0

Som synes råder en ganska god överensstämmelse för olika stora jordbruk i förhållandet mellan ägare och manliga familjemedlemmar i åldern under 17 år. I åldersgrupperna däröver avviker siffrorna för de mindre brukningsdelarna, och i synnerhet då för gårdarna på 2-5 ha, markant från de större egendomarnas procenttal. Som tidigare antytts måste detta sättas i samband med att den manliga ungdomen på de mindre jordbruken i större omfattning tar arbete utanför egendomen. En sådan övergång till annat förvärvsarbete skulle enligt detta siffermaterial inträda omkring eller före 20-årsåldern, då den relativa åldersfördel-

ningen för de medhjälpande familjemedlemmar, som passerat denna ålder, är ganska likartad för olika arealklasser. Detta hindrar givetvis inte, att utflyttningen från jordbruket skulle fortgå i de högre åldersklasserna, men den skulle i så fall beröra alla storleksgrupperna mer likformigt.

Den fast anställda personalen visar en åldersfördelning, som nära överensstämmer med den, som enligt 1945 års folkräkning gäller för den totala yrkesverksamma befolkningen i landet. Väsentliga skillnader föreligger emellertid också härvid mellan större och mindre jordbruk. En tydlig gränslinje går i detta avseende vid jordbruk över och under 30 ha. För arealgruppen 30-50 ha är likheten i åldersfördelningen inte fullständig med de största brukningsdelarna, men den är dock mer besläktad med de större än med de mindre gårdarnas, varför i följande uppställning, som visar den relativa åldersfördelningen för den fast anställda personalen inom jordbruket, klassgränsen satts vid 30 ha.

Areal	10-17år	18-19	20-29	30-49	50-64	65-70	70-	Summa	Totala antalet
2-30 ha	8,5	8,9	23,7	32,6	17,0	6,1	3,2	100,0	39,030
30-ha -	2,6	5,1	19,2	45,2	21,7	4,5	1,7	100,0	55,650
Samtl. storle leksklasser	5,1	6,7	21,0	40,0	19,7	5,2	2,3	100,0	94,680
Samtliga nä ringsgrenar (1945)		8,2	22,0	44,3	20,0	3,2	2,3	100,0	-

Som synes är inom jordbruket i förhållande till hela näringslivet de högsta och lägsta åldersgrupperna något överrepresenterade medan mellanåldrarna är något för svagt företrädda. Jämförelsen ställer sig något annorlunda, om man går till de delgrupper inom jordbruket, som redovisats här ovan. De nämnda avvikelserna accentueras sålunda om jämförelsen inskränkes till de mindre brukningsdelarna, vilket väl sammanhänger med det tidigare diskuterade förhållandet att försörjningsmöjligheterna på dessa jordbruk är relativt begränsade. Arbetskraftsbehovet kommer därför att i större utsträckning tillgodoses av grupper som inte har så stora löneanspråk eller som av olika skäl kan acceptera mer obundna och osäkra arbets-

förhållanden. Arbetskraft av denna karaktär är ju företrädesvis att finna i de lägsta och högsta åldersklasserna. På de största jordbruken ansluter sig åldersfördelningen däremot mer till den, som gäller för den totala förvärvsarbetande manliga befolkningen, även om en viss relativ förskjutning uppåt i åldershänseende här kan konstateras. Denna tendens är dock förhållandevis så pass svag att man i detta fall inte kan tala om någon direkt "onormal" åldersfördelning.

Några data om civilståndsfördelningen (se tab. 4) kan komplettera och i någon mån även bekräfta vad som anförts om de skiljaktigheter i fråga om åldersfördelning, som kan noteras inom jordbruket, beroende på var och i vilken yrkesställning arbetskraften sysselsättes. Som är att vänta ligger andelen gifta personer högt bland ägare och brukare; det genomsnittliga procenttalet är sålunda omkring 84 %. Avvikelserna från detta medeltal är för de olika storleksklasserna obetydliga. Grupperna familjemedlemmar och fast anställda uppvisar däremot helt andra siffror för relation gifta-icke gifta. Här är även de inbördes olikheterna mellan olika stora jordbruk mer framträdande, såsom framgår av följande uppställning, i vilken återges den gifta manliga befolkningens andel inom de olika grupperna.

	Familjemedlemmar	Fast anställda
2-30 ha	13,6	21,2
30-ha -	21,6	58,5
Samtliga storleksklasser	14,2	43,1

I likhet med vad som gällde beträffande den fast anställda personalens åldersfördelning gestaltar sig förhållandena väsentligt annorlunda under och över 30 ha. Storleksklassen 30-50 ha intar dock även i detta fall en mellanställning. Den väsentligt större andelen gifta personer bland såväl familjemedlemmar som fast anställd personal, som kan konstateras för de största brukningsdelarna, ligger helt i linje med vad som tidigare anförts om de skilda betingelserna vid arbetskraftsrekryteringen för större och mindre jordbruk. Några yt-

terligare kommentarer till de här återgivna siffrorna torde därför inte vara erforderliga.

Kvinnor, fast knutna till jordbruket.

Innan den kvinnliga befolkningens åldersfördelning (återgiven i tab. 2) behandlas, är det anledning framhålla att på grund av undersökningens uppläggning inte alla kvinnor som i folkräkningarnas mening hänförs till jordbruksbefolkningen här ingår. Undersökningen avser nämligen att registrera den arbetskraft som sysselsatts på jordbruksegendomarna och därför kommer exempelvis hustrur till jordbruksarbetare inte att beröras av utredningen annat än i den mån de under längre eller kortare tid varit anställda hos en ägare eller brukare av ett jordbruk. Den i förhållande till folkräkningarna underrepresentation av den kvinnliga jordbruksbefolkningen, som därigenom blir följd, kan i vissa avseenden även återverka på åldersfördelningen, vilket måste hållas i minnet vid en analys av siffermaterialet.

Då behovet av kvinnlig arbetskraft inom jordbruket generellt är lägre än efterfrågan på manlig arbetskraft - här inbegripes även kvinnliga anställda i husligt arbete - kommer hustrur och kvinnliga ägare eller brukare att vara än mer dominerande inom den kvinnliga befolkningen - deras andel av det totala antalet kvinnor uppgår till 67 % - än som är fallet i fråga om de manliga ägarna inom sin könsgrupp; procenttalet var där ung. 55 %. Bortsett från att i ett äktenskap hustruns ålder genomsnittligt sett är lägre än mannens, kommer den relativa övervikt för de högre åldersgrupperna, som förut konstaterats vara ett utmärkande drag för jordbruksbefolkningen, att i än högre grad göra sig gällande för den kvinnliga delen av denna befolkning. Den relativa åldersfördelningen för de olika grupperna ter sig på följande sätt:

Ålder	10-17	18-19	20-29	30-49	50-64	65-69	70-	Summa	Totala antalet
Hustrur el. ägare	-	0,3	8,9	53,4	31,8	4,2	1,4	100,0	250,190
Fam.medlemmar	26,6	10,3	25,7	17,4	11,5	4,0	4,5	100,0	96,720
Fast anställda	9,5	11,3	20,1	36,7	18,0	3,0	1,3	99,9	25,820
Samtliga kategorier	7,6	3,6	14,1	42,9	25,6	4,0	2,2	100,0	372,730

Liksom för männen är kvinnornas åldersfördelning ganska olika för större och mindre jordbruk. Om man jämför hur stor del av den kvinnliga befolkningen som är över 50 år finner man, att procenttalet för de mindre brukningsdelarna ligger vid 30 à 35 %, medan i de större grupperna motsvarande siffra är omkring 20 %. Denna skillnad är av ungefär samma storleksordning som i fråga om männen även om relationstalen ligger på en något lägre nivå, vilket delvis förklaras av den antydda differensen mellan makarnas ålder. Som senare skall beröras inverkar här också en i förhållande till männen lägre genomsnittsålder hos kvinnliga familjemedlemmar och fast anställda.

De olikheter i åldersfördelning som finns mellan olika stora jordbruk kommer även i fråga om kvinnorna väl till synes i ägarnas och hustrurnas åldersfördelning. Dessa är sålunda genomgående äldre på de mindre brukningsdelarna. Om också i detta fall det relativa antalet personer över femtio år tas som utgångspunkt för en jämförelse blir resultatet för småbrukens del ett procenttal på 40-45 % och för de största gårdarnas del ett på ung. 25 %. Några omständigheter, som kan tänkas förklara dessa avvikelser, har antytts i samband med behandling av de manliga ägarnas åldersfördelning och behöver nog inte här upprepas.

De kvinnliga familjemedlemmarnas åldersfördelning överensstämmer ganska väl med de manliga familjemedlemmarnas. Deras totala antal ligger dock genomgående väsentligt lägre. I förhållandet mellan ägare och kvinnliga familjemedlemmar föreligger inte några mer framträdande differenser mellan större och mindre jordbruk. Ett undantag utgör dock i någon mån brukningsdelar med 2-5 ha, där de kvinnliga familjemedlemmarna relativt är sämre representerade. Åldersfördelningen inom olika arealgrupper är också ganska likartad. Överensstämmelsen i dessa avseenden kan väl antas bero på att behovet av kvinnlig arbetskraft inte i så stor utsträckning som i fråga om männen, varierar med brukningsdelarnas storlek.

Totala antalet fast anställda kvinnor är ganska lågt och differenserna i detta antal mellan olika storleksgrupper är

jämförelsevis små. Arbetsuppgifterna för de anställda torde variera väsentligt med jordbrukens storlek. Då rekryteringen till dessa anställningar oftast sker från olika åldersgrupper, kommer även åldersfördelningen för de flesta storleksgrupperna att förete vissa särdrag. På de minsta brukningsdelarna är antalet kvinnor i de övre åldrarna jämförelsevis stort, vilket nog kan sättas i samband med att gårdarnas storlek inte kräver eller tillåter att mer än en kvinna arbetar i hemmet, och i de fall då ägaren är änklings eller ogift svarar en mer erfaren och därmed äldre hushållerska eller ett hembiträde för detta arbete. På de medelstora jordbruken är situationen något annorlunda så till vida som man där i större utsträckning kan ha "extra" hjälp för hushållsgöromål av skilda slag till vilka platser rekryteringen sker från de yngre åldersklasserna. Den högre genomsnittsålder åter, som är att finna bland anställda kvinnor på de största jordbruken, förklaras säkerligen av de speciella anställningsformer för ladugårdspersonal etc. som företrädesvis där förekommer. Av gammalt brukar ju sålunda hustrur till de manliga anställda mer eller mindre regelbundet delta i arbetet på gården, och främst har det då varit fråga om kreatursskötseln. De skillnader, som här berörts, återspeglas även i siffrorna för andelen gifta på de olika brukningsdelarna (tab. 4 redovisar - i absoluta tal - jordbrukets befolkningens fördelning efter civilstånd). På jordbruk under 50 ha är således av kvinnliga fast anställda endast omkring 12 % gifta, medan på de största egendomarna dessas andel uppgår till ungefär 50 %.

Tillfälligt anställda.

Av skäl som senare skall diskuteras ställer det sig mycket svårt att med hjälp av det inkomna materialet bestämma det antal personer, som tillfälligt arbetat inom jordbruket. Dessutom tillkommer, att frågeformulären för denna personal i en stor del fall inte upptagit någon uppgift om ålder. Dessa förhållanden torde dock inte hindra, att de siffror, som kunnat framräknas för den relativa åldersfördelningen för dessa anställda, ger en rättvisande bild, då det inte finns någon anledning anta, att de personer, för vilka uppgifter saknas, i åldershänseende systematiskt skulle skilja sig från de övriga.

I stora drag är åldersfördelningen (se tab. 3) ganska lika för tillfälligt och fast anställda, även om för den förra gruppen de äldre åldersgrupperna har en något större relativ vikt. Den tillfälliga personalens fördelning mellan de olika åldersklasserna framgår av följande uppställning.

Ålder	10-17	18-19	20-29	30-49	50-64	65-69	70-	Summa
män	3,8	4,8	18,6	43,2	21,0	5,2	3,4	100,0
kvinnor	8,5	9,1	18,7	44,0	16,1	2,3	1,2	99,9

Som synes kommer bland kvinnorna i förhållande till männen fler av de tillfälligt anställda ur de lägsta åldersgrupperna. De gifta kvinnornas traditionella arbetsuppgifter inom jordbruket medför en relativt stark bundenhet vid hemmet och gör att flertalet av kvinnorna inte ens för en kortare tid kan ha arbete utom egendomen. Detta i förening med att från andra näringsgrenar kommande kvinnlig arbetskraft främst utgöres av ogifta yngre kvinnor förklarar nog den relativa övervikten för de yngre åldersklasserna. Samtidigt bör dock framhållas att de tillfälligt anställda männens genomsnittsålder ligger ganska högt, vilket främst sammanhänger med arbetskraftssituationen på de mindre brukningsdelarna.

Jämför man åldersfördelningen inom olika stora jordbruk, finner man, att stora skillnader föreligger, såsom även framgår av följande siffror, som anger hur stor del av de tillfälligt anställda som är under 30 år.

	män	kvinnor
2-50 ha	26,0	33,9
50 ha -	43,5	53,5

Att de största brukningsdelarna har en väsentligt större andel yngre tillfällig arbetskraft än de medelstora och mindre jordbruken torde bero på att skolungdomens feriearbete, praktikkanttjänstgöring etc. i övervägande grad förlägges till de större gårdarna, som ju även genom sin produktionsinriktning - betor etc. - har större möjligheter att ta emot sådan arbetskraft. På småbruken kommer nog den tillfälliga hjälp man kan få under sådd och skörd i ganska stor omfattning till stånd

genom att olika ägare ömsesidigt bistår varandra i arbetet. Det är därför ganska naturligt, att genomsnittsåldern i dessa fall kommer att ligga relativt högt.

Den manliga jordbruksarbetskraftens sysselsättning, inriktning och omfattning.

Ett av syftena med föreliggande undersökning, och måhända det främsta, var att få ett mått på den arbetsstyrka den direkta jordbruksdriften kräver. Då som i detta fall för varje tillfrågat jordbruk uppgifter begärts om de personer, som under hela eller någon del av året där arbetat, föreligger givetvis en viss risk för att de uppmultiplicerade talen på grund av dubbelräkningar kommer att ligga för högt. Avsikten var från början att ur frågeformulären (se bil. 2 anvisningarna, kolumn 2) försöka få fram det antal personer, som under en viss månad sysselsattes i jordbruket, varigenom sådana felaktigheter nästan helt skulle kunna elimineras. Vid bearbetningen visade sig emellertid denna väg inte vara framkomlig. I stället har, som tidigare nämnts, en uppdelning gjorts av den anställda arbetskraften, varvid de, som arbetat mindre än 100 dagar, med vissa undantag förts till en grupp "tillfällig" arbetskraft och övriga till "fast" anställda. Motiveringen för den bearbetningsmetoden har förutom de skäl som förut anförts varit, att en person, som varit anställd mer än tre månader på en egendom, endast i undantagsfall kunnat klassificeras som fast anställd på ett annat jordbruk. För ägare och familjemedlemmar torde knappast någon risk för en dubbelräkning föreligga. Däremot blir ju antalet tillfälligt anställda ganska osäkert. Vissa möjligheter finns dock, som senare skall visas, att bestämma det maximala antalet sådana arbetare.

Nu är emellertid att märka att faran för dubbelräkningar inte gäller i fråga om den arbetsinsats i dagar räknat, som gjorts i jordbruket. Låt oss anta, att det finns två jordbruk med var sin helårssysselsatt ägare, och att dessa har lejt samma arbetare i tre månader men under olika tider på året. Undersöks nu arbetsåtgången på ett jordbruk, och om vidare de

tal som då framkommer multipliceras med två, erhålles ju riktiga siffror för den arbetstid, som utförts på de bägge egendomar - två och en halv årsarbetare. Däremot kommer det totala antalet sysselsatta att bli fyra i stället för tre. Med detta exempel torde även ha klargjorts på vad sätt siffrorna för den tillfälliga arbetskraften kan användas utan att nämnvärda felaktigheter skall uppstå.

Sysselsättningen inom egendomen.

Som förut nämnts uppgår enligt denna undersökning den till jordbruket mer fast knutna manliga arbetskraften totalt till ung. 519.000. Den större delen av dessa utgöres av ägare (291.000), medan de manliga familjemedlemmarna uppgår till ung. 133.000 och fast anställda till ca 95.000. (En procentuell fördelning av dessa grupper på olika storleksklasser har tidigare lämnats å sid. 13.) Dessa siffror kan emellertid inte direkt användas som ett mått på den arbetsinsats som jordbruket kräver. En betydande del av arbetskraften är nämligen delvis sysselsatt med arbete utanför de egendomar dit de hör, och endast omkring 63 % av den totala arbetsstyrkan får helt sin bärgning av arbetet på gården, varvid då även inräknas arbete i egen skog. Och av betydelse är därvid att avsevärda skillnader föreligger mellan ägare, familjemedlemmar och fast anställda. Hur stor del av dessa grupper som kortare eller längre tid tagits i anspråk av arbetsuppgifter på egendomen framgår av följande tabell. (De absoluta siffrorna för arbetsinsatsens omfattning, fördelad efter arbetskraftens yrkesställning samt även med hänsyn till jordbrukens storlek återfinns i tab. 5.)

Antal dagar	-50	50-99	100-149	150-199	200-249	250-279	280-	Summa
Ägare	1,4	2,4	3,7	5,2	7,5	5,2	74,6	100,0
Fam.med- lemmar	12,0	12,3	8,9	11,0	7,2	5,2	43,3	99,9
Fast an- ställda	0,4	9,1	10,3	8,7	8,6	6,2	56,7	100,0
Samtliga katego- rier	4,0	6,2	6,2	7,3	7,7	5,4	63,3	100,1

Som man kan vänta, är avvikelserna i arbetsinsatsens omfattning särskilt framträdande för familjemedlemmarna, bland vilka som synes omkring en tredjedel arbetar kortare tid än ett halvt år på egendomen. Detta får dock inte tydas så att denna tredjedel skulle ha sin huvudsakliga förvärvskälla inom andra områden. Bland familjemedlemmarna ingår nämligen ett icke obetydligt antal pojkar i skolåldern etc., som endast kan hjälpa till med gårdens skötsel under en kortare tid av året.

Beträffande de två andra grupperna kan inte några sådana allmänna och generella drag anföras, utan bedömningen av arbetsinsatsens genomsnittliga omfattning måste här mer ses mot bakgrunden av de skilda arbetsförhållandena på olika brukningsdelar. De små jordbrukens relativt begränsade möjligheter att helt försörja sin brukare drar givetvis ner genomsnittssiffran för arbetets längd på egendomen. Hur pass stora skillnaderna är mellan större och mindre gårdar framgår av följande siffror.

Andelen män som arbetat å egendomen

	mer än 280 dagar (hela året)				mer än 150 dagar			
	ägare	fam. medl.	fast anst.	Totalt	ägare	fam. medl.	fast anst.	Totalt
2-5 ha	55,3	23,1	24,4	46,5	83,3	48,8	47,6	73,9
5-10	81,3	36,8	30,6	65,2	97,2	64,5	56,1	85,2
10-20	91,3	59,1	44,1	74,6	98,5	77,7	68,5	87,8
20-30	89,9	68,9	50,7	71,9	97,9	88,9	80,2	89,9
30-50	86,6	65,9	61,7	70,4	97,9	80,8	83,2	87,4
50-100	80,4	58,9	66,8	68,8	95,5	80,1	85,6	87,1
100-	75,7	62,0	71,8	71,6	92,1	84,3	95,6	94,9
Samtliga storleksklasser	74,6	43,3	56,7	63,3	92,5	66,8	80,3	83,6

Som synes uppvisar gruppen ägare de minsta variationerna ur de synpunkter som här anlagts. Med undantag för jordbruk med mindre än 5 ha åker kan praktiskt taget lika stor del av ägarna inom alla storleksklasser sägas ägna all sin tid åt arbete på

egendomen. De som arbetar mindre än 150 dagar på sina gårdar är ett mycket litet fåtal, och de vars arbetsår inte helt ägnas åt gårdens skötsel uppgår endast till 10 à 20 %. Arten av det arbete som utföres kan däremot skifta högst väsentligt; sålunda torde ägaren till ett mindre jordbruk direkt delta i produktionen, medan arbetsledar- och administrationsuppgifter tilltar med en ökad areal. Därigenom kan ägarens bundenhet vid gården bli väsentligt olika. Möjligt är att de något lägre siffrorna för ägarens arbetsinsats på de största brukningsdelarna kan sättas i samband härmed, samt givetvis även med de speciella ägareförhållanden som där råder.

Det har förut framhållits att jordbruk med mindre än 5 ha åker - och i någon mån även jordbruk med 5-10 ha - intar en särställning i dessa avseenden. Över 15 % av brukarna inom denna grupp arbetar mindre än 150 dagar på egendomen, och för de icke helårssysselsatta är siffran omkring 45 %. För jordbruk med 5-10 ha är i sistnämnda fall procentandelen ca 20. Dessa jämförelsevis höga relativtal är ju lätt förståeliga med hänsyn till de begränsade lönande arbetsuppgifter som finns på dessa brukningsdelar.

Samma skillnader mellan olika stora jordbruk, fastän väsentligt mer markerade, framträder även beträffande familjemedlemmarna och de fast anställda. Tydligt är dock att den arealstorlek, där denna arbetskraft kan beräknas vara mer fullständigt sysselsatt, ligger högre än i fråga om ägarna. Sålunda visar för den fast anställda personalen jordbruk med 5-10 ha definitivt större likheter med de mindre än med de större brukningsdelarna och den närmast större arealgruppen, 10-20 ha, intar i viss mån en mellanställning.¹⁾ Det sistnämnda gäller främst den fast anställda personalen. Inom de flesta brukningsdelarna eller närmare bestämt de minsta och mellanstora är den del, som arbetat hela året på egendomen, mindre för den fast anställda personalen än för familjemedlemmarna. Genom att dessa grupper fördelar sig så olika på större och mindre jordbruk kommer dock den totala siffran för de fast anställdas relativa arbetsinsats att ligga betydligt högre.

1) Jämför här 1942 års jordbrukskommittés diskussion av de s.k. basjordbrukens storlek. SOU 1946:42, sid. 135 ff.

Sysselsättningen i till egendomen hörande skog.

Som förut framhållits har i arbete på egendomen förutom det mer egentliga jordbruksarbetet även innefattats det arbete som nedlagts i till egendomen hörande skog. Detta är i vissa fall av ganska stor omfattning. En diskussion av hur stor del av arbetsåret som ägnas däråt skall dock sparas till senare. I stället skall i korthet beröras hur stor del av den manliga jordbruksbefolkningen, som utfört arbete i egen skog (se tab.5). Följande procenttal kan belysa dessa förhållanden.

2-5 ha	5-10	10-20	20-30	30-50	50-100	100-	Totalt
61,9	62,5	56,6	44,9	35,1	34,7	31,7	55,2

De stora skillnaderna mellan mindre och större brukningsdelar beror givetvis på olikheter i den relativa förekomsten av till egendomen hörande skog. I norra Sverige har ju jordbruken i regel en avsevärt större skogsareal än i södra Sverige, samtidigt som brukningsdelarna i denna landsända till alldeles övervägande del hör till de mindre storleksklasserna. Men olikheterna i hur stor del av arbetskraften som arbetar i egen skog torde även delvis kunna förklaras av en längre driven specialisering i arbetet, som kännetecknar de större jordbruken. På brukningsdelar med endast en arbetskarl måste denne fördela sin tid mellan alla förekommande göromål, medan en viss uppdelning av arbetsuppgifterna kan och måste ske på jordbruk, där det finns ett flertal anställda.

Inom varje storleksgrupp deltar ägarna i arbete i egen skog i större omfattning än familjemedlemmar och fast anställda. Den totala relativa andelen skogsarbetande ägare är ung. 66 %, medan för de övriga grupperna procentsiffran är 50 resp. 36. Variationerna mellan olika brukningsdelar är i alla dessa fall ungefär likartade. Det kan synas förvånande, att ägarna arbetar oftast i egendomens skog, men man får hålla i minnet, att familjemedlemmar och anställda i många fall arbetar på gården endast under en kortare tid av året och främst då under sådd och skörd. Skillnaden mellan familjemedlemmar och fast anställda är också som synes ganska betydande. Undersöker man förhållandena inom varje storleksklass, finner man emellertid

en ganska stor överensstämmelse mellan de båda grupperna. Avvikelsen i de totala siffrorna beror sålunda till allra största delen på gruppernas olika fördelning på skilda brukningsdelar - den anställda personalen är rikligast företrädd på större jordbruk, där samtidigt jämförelsevis få arbetar i skog.

Arbete utfört utom egendomen.

Det arbete som utföres utanför egendomen är av ganska stor omfattning (se tab. 6). Något över en fjärdedel av den mer regelbundet sysselsatta arbetskraften inom jordbruket har sålunda under kortare eller längre tid av året haft förvärvsarbete utom egendomen. Till allra största delen är det naturligt nog arbetskraften på de små brukningsdelarna, som främst svarar härför. Den del av arbetsstyrkan, som haft arbete utom egendomen, ter sig för olika storleksklasser på följande sätt:

2-5 ha	5-10	10-20	20-30	30-50	50-100	100-	Totalt
49,0	27,8	16,0	10,8	9,6	5,1	2,1	26,4

Dessa procenttal kan inte utan vidare jämföras med de tidigare lämnade uppgifterna om hur stor del av arbetskraften som hela året är sysselsatt på egendomen. Adderades dessa två olika procentsiffror borde ju summan aldrig bli större än 100. Här inträffar dock detta i ett par fall. Då fråga varit om att bestämma det normala arbetsårets längd i arbetsdagar räknat har gränsen satts vid 280 dagar. I ett inte så litet antal fall, och speciellt då beträffande ägare, har i frågeformulären angivits ett större antal arbetsdagar och även om en maximering till 300 dagar härvidlag har gjorts vid bearbetningen, har det därför understundom inträffat att en person arbetat 280 dagar på egendomen och dessutom i upp till 20 dagar utfört annat arbete.

Orsakerna till den stora spridningen i dessa procenttal torde inte närmare behöva kommenteras. Det kan dock tilläggas, att väsentliga skillnader i här berörda avseende även föreligger mellan ägare, familjemedlemmar och fast anställd personal. Ägarna är den grupp där den relativa andelen personer med arbete utom egendomen är störst (ung. 32 %). Det ligger eljest nära till hands att anta, att den högsta procentsiffran skulle noteras på familjemedlemmarna. Detta är för övrigt även fallet inom de flesta storleksgrupper, vilket dock uppvägs av att brukningsdelar med 2-5 ha (samt även jordbruk med 30-50 ha) har

en högre siffra för ägare än för familjemedlemmar. Att förhållandena är sådana på de små jordbruken får väl sättas i samband med att så få familjemedlemmar finns kvar hemma på gården samt att de som ännu inte flyttat är förhållandevis unga och därför till stor del endast kan beräknas hjälpa till med lättare sysslor på egendomen. Bland de fast anställda är de som arbetat utom egendomen ett mycket litet fåtal (5,7 %). Specifika förhållanden torde föreligga i varje sådant fall, varför några mer generella förklaringar inte här torde gälla.

De skillnader mellan brukningsdelar och mellan olika arbetargrupper, som här berörts, återkommer även i uppgifterna om den tid arbetet utanför egendomen tagit i anspråk. På de små jordbruken ligger antalet dagar i annat arbete genomgående mycket högt, och för de tre minsta storleksklasserna är den andel som i mer än hundra dagar ägnat sig åt arbete utom egendomen med början med de minsta brukningsdelarna resp. 46, 27 och 17 %. Genomsnittssiffran för de återstående storleksklasserna ligger vid 11 %. Med hänsyn till att det totala antalet personer på dessa senare brukningsdelar som över huvud taget utför sådant arbete även är förhållandevis lågt, kan sägas, att det bidrag till andra arbetsområden som lämnas från dessa grupper blir av mycket liten omfattning.

Totalt sett arbetade ju förhållandevis fler ägare än familjemedlemmar utom egendomen, men i fråga om arbetets omfattning i dagar räknat intar den senare gruppen tätplatsen. Medan bland ägare med arbete utom egendomen 34 % hade sådan sysselsättning i över 100 dagar var motsvarande siffra bland familjemedlemmarna 40 %. Endast 12 % av de fast anställda nådde upp i denna arbetstid. Dessa olikheter framstår som mycket naturliga, då å ena sidan familjemedlemmarna inte på samma sätt som ägarna är bundna av den egna gårdens skötsel utan har möjlighet att längre tid ägna sig åt andra göromål, medan å andra sidan främmande arbetskraft inte annat än i undantagsfall lejes mer varaktigt om inte sysselsättning under större delen av året kan beredas på den egna egendomen.

Arten av det arbete som utförs utanför egendomen skiftar också från storleksklass till storleksklass. Man kan sålunda

spåra en viss tendens att på de större jordbruken de extra arbetsuppgifter, som arbetskraften åtar sig, i större utsträckning än på mindre brukningsdelar är av samma karaktär (arbete i jord- och skogsbruk) som den ordinarie sysselsättningen. Inom nämnda arbetsområden inträder även med tilltagande arealstorlek en mindre förskjutning mot jordbruksarbete. Kanske man häri kan se en återspeglning av de former, som mekaniseringen tagit i vissa delar av landet, och som innebär en utlåning eller uthyrning av maskiner och maskinskötare. Under sådana omständigheter förefaller det även rimligt, att den anställda personalens arbete utom egendomen i flera fall än i fråga om ägare och familjemedlemmar består av jordbruksarbete.

Den tillfälligt anställda arbetskraftens sysselsättning.

Det har tidigare framhållits, att det på grund av olika dubbelräkningar ställer sig ganska svårt att ange den tillfälliga arbetskraftens numeriska storlek. Dessutom har inte alltid uppgivits hur många personer, som tillfälligtvis arbetat på egendomen - i stället har angivits det antal arbetsdagar, som utförts av sådan arbetskraft. Trots detta torde man dock inom vissa gränser kunna bestämma antalet tillfälliga arbetare. I det uppmultiplicerade materialet finns direkt uppgifter om 101.700 tillfälligt anställda (se tab. 7). För dessa kan det antal arbetsdagar de utfört beräknas. Antas att för den övriga arbetsinsats, som gjorts av tillfälligt anställda och vilken i undersökningen uteslutande angivits med antal arbetsdagar, krävts förhållandevis lika många man - med andra ord skulle den genomsnittliga arbetstiden per person i båda fallen vara lika - skulle den tidigare siffran ökas med 41.700. Det totala antalet tillfälligt anställda skulle alltså bli 143.400. I denna summa skulle då till en början ingå all den mer varaktigt sysselsatta arbetskraft, vars arbete utanför egendomen bestått av jordbruksarbete. Enligt tab. 8 skulle det antal personer det här är fråga om uppgå till ung. 21.100. Men dessa har var och en arbetat i genomsnitt 47 dagar i jordbruk, medan för de tillfälligt anställda genomsnittssiffran är 32 dagar. Skillnaden kan förklaras så att de som arbetat utom egendomen ofta hjälpt till på mer än ett jordbruk. Om dessa

siffror riktigt återspeglar de dubbelräkningar som i dessa fall förekommit, skulle det nämnda antalet 21.100 registrerade som tillfälligt anställda motsvara 31.000 (d.v.s. $1\frac{15}{32} \cdot 21.100$).

Vidare har av de tillfälligt anställda 22.259 arbetat i skog. Troligen är väl även en betydande del av dessa mer varaktigt knutna till andra jordbruk och ingår sålunda i undersökningen bland personer, som utom egendomen arbetat i skogsbruk. En närmare bestämning av det antal det här kan vara fråga om är dock inte i detta fall möjlig.

Med hänsyn till de omständigheter som här berörts skulle sålunda det antal, som ur hela jordbrukets synpunkt kan anses som tillfällig arbetskraft, knappast överstiga 100.000. Denna summa torde likväl ändå vara för hög, då man måste räkna med möjligheten att även den arbetskraft, som rekryterats från andra näringsgrenar, kan ha dubbelräknats. Har arbete på mer än en egendom i detta fall förekommit lika ofta som i fråga om de tillfälligt anställda, som kom från andra jordbruk, skulle den nämnda siffran (100.000) reduceras till omkring 70.000.

Ovan har nämnts att den genomsnittliga arbetstiden för de tillfälligt anställda skulle vara något över 30 dagar. Förhållandena varierar dock avsevärt mellan olika storleksklasser. Följande procenttal visar hur stor del (i procent) av de tillfälligt anställda, som arbetar kortare tid än 25 resp. 50 dagar.

	2-5	5-10	10-20	20-30	30-50	50-100	100-	Totalt
<25 dagar	64	61	48	44	24	33	17	52
<50 dagar	89	87	82	78	67	60	49	81

De skillnader som här framträder - med en ökad genomsnittlig anställningstid allt eftersom jordbruken tilltar i storlek - överensstämmer väl med den bild av de olika drifts- och arbetsförhållanden mellan större och mindre jordbruk, som upprepade gånger berörts, och ytterligare kommentarer till dessa siffror torde därför inte vara nödvändiga.

Storleken av den totala arbetsinsatsen inom jordbruket.

För såväl den mer varaktigt som tillfälligt sysselsatta arbetskraften inom jordbruket har i det föregående skilda uppgifter lämnats, som är ägnade att belysa arten och omfattning-

en av det arbete, som utförts på och utom egendomen. I syfte att sammanfatta och samordna dessa upplysningar har gjorts ett försök att beräkna arbetsinsatsens storlek, uttryckt i årsarbete. Innan en redogörelse lämnas härför, skall på förhand betonas, att varje sådan beräkning givetvis måste betraktas som en schematisk konstruktion och att den inte ur alla synpunkter kan användas som en indikator på arbetsförhållandena inom jordbruket. Här bör sålunda hållas i minnet att samma arbetsinsats på två brukningsdelar, mätt på sätt som här gjorts, kan innebära en väsentligt olika arbetstid på grund av skiljaktigheter i arbetsdagens längd, i timmar räknat.

Vid bearbetningen av undersökningsmaterialet har på sätt som förut beskrivits all arbetskraft inom jordbruket uppdelats med hänsyn till det antal dagar den arbetat på egendomen (se tab. 5 och 7). Klassbredden uppgår inte i något fall till mer än 50 dagar, och man torde våga anta, att fördelningen inom varje klass är något så när jämn. En beräkning av antalet utförda arbetsdagar på egendomen skulle därför utan risk för större fel, kunna ske genom att multiplicera antalet individer i varje klass med klassmitten. Genom att sedan addera de olika klasssummorna erhålles den totala arbetsinsatsen för varje arbetargrupp och för varje storleksklass. På samma sätt kan sedan förfaras med arbete utom egendomen. I detta fall tillstöter emellertid den komplikationen, att på en del frågeformulär endast uppgivits att arbete utförts utom egendomen, men inte hur många dagar detta omfattat. Antalet fall där så är förhållandet är dock mycket ringa - det rör sig endast om några få procent - och utan fara för en snedvridning av resultatet har denna grupp kunnat slås ut på de olika klasserna för arbetstidens längd i förhållande till dessas inbördes fördelning. En motsvarande korrigerings av arbete på egendomen har sedan måst göras, då i de fall det här är fråga om arbetet för andra inte heller medfört en reduktion av arbetet inom egendomen.

Den beräkningsmetod för vilken här redogjorts har inte kunnat utnyttjas för att fastställa den tid olika arbetsuppgifter (jordbruk, skogsbruk etc.) på och utom egendomen krävt. Vid den första bearbetningen var det nämligen inte möjligt,

att för dessa områden göra en klassindelning efter arbetsinsatsens omfattning. I stället har i efterhand en direkt summering av antalet arbetsdagar i dessa arbetsuppgifter ägt rum. Då även det totala antalet arbetsdagar utom egendomen summerats på detta sätt, har en kontroll erhållits av de siffror som framräknats från de klassindelade uppgifterna om arbete utom egendomen. Resultaten av dessa beräkningar redovisas i tab.8. Den direkta metoden har visat sig ge något större resultat - det är för övrigt de som i fortsättningen kommer att användas - men skillnaden, som endast uppgår till ett par procent, kan betecknas som förvånansvärt liten.

Vad som här anförts gäller den mer varaktigt sysselsatta arbetskraften. I fråga om de tillfälligt anställda har dock i princip samma beräkningsmetoder kommit till användning. Då i det följande arbetsinsatsens storlek anges i årsarbetare, innebär detta blott och bart en omräkning av antalet arbetsdagar till en mer lätthanterlig och användbar enhet. En årsarbetare representerar 280 arbetsdagar.

Summan av det arbete som utförts inom egendomarna skulle enligt här gjorda beräkningar motsvara ungefär 451.000 årsarbetare (se tab. 9). Den tillfälligt anställda personalens arbetsinsats skulle därav utgöra närmare 13.000 årsarbetare. I den senare siffran har då en reducering skett för det arbete i jordbruk, som den mer varaktigt sysselsatta arbetskraften utfört utom egendomen. Till egendomarna hörande skog har av den totala arbetsinsatsen krävt ung. 10 % eller 41.000 årsarbetare. Fördelningen mellan jordbruks- och skogsarbete är, som förut framhållits och som även belyses av följande siffror över skogens andel av arbetet, väsentligt olika inom skilda storleksklasser.

2-5ha	5-10	10-20	20-30	30-50	50-100	100-	Totalt
13,0	11,3	8,1	6,4	4,6	5,5	6,9	9,6

Att arbete på egen skog kräver förhållandevis så mycket mer tid på de mindre egendomarna sammanhänger ju som förut betonas med att dessa relativt sett är rikare försedda med skog. Variationer i arbetsåtgången per arealenhet beroende på olika långt driven mekanisering etc. torde inte i detta fall vara så betydande mellan olika storleksklasser. För det övriga arbetet

på egendomen föreligger däremot i detta avseende mycket starka differenser. Arbetsinsatsen i egentligt jordbruksarbete fördelar sig sålunda på följande sätt mellan olika storleksklasser. Som jämförelse återges den procentuella fördelningen av den totala åkerarealen enligt 1944 års jordbruksräkning.

	2-5ha	5-10	10-20	20-30	30-50	50-100	100-	Summa
Arbetsåtgång (i %)	23,4	27,6	22,3	8,8	7,3	5,2	5,5	100,1
Total åkerareal (i %)	11,2	20,2	23,9	12,0	11,8	9,8	11,1	100,0

Hälften av den manliga arbetskraftens arbetsinsats inom jordbruket skulle enligt dessa siffror komma på de båda minsta storleksklasserna, medan dessas andel av den totala åkerarealen endast skulle uppgå till något över 30 %. Skillnaden i arbetsinsats per ha är alltså betydande mellan större och mindre jordbruk, och enligt ovanstående procenttal skulle arbetsåtgången per arealenhet inom den lägsta storleksklassen vara ungefär fyra gånger så stor som inom den största.

Det arbete utom egendomen, som utförts av den till jordbruket fast knutna arbetskraften, skulle totalt motsvara ung. 42.000 årsarbetare. Därav faller den alldeles övervägande delen på de mindre storleksklasserna. Sålunda svarar jordbruk med 2-5 ha för över 60 % (26.000 årsarbetare) och brukningsdelar med 5-10 ha för närmare 25 % (10.000 årsarbetare). Uppdelningen av arbetet utom egendomen efter arbetsområden (skogsarbete - övrigt arbete) är inte helt tillförlitlig, då uppgift om hur arbetstiden disponerats inte alltid lämnats. I de fall då så varit förhållandet, har arbetsinsatsen utom egendomen hänförs till "övrigt arbete", och därför är det inte osannolikt, att denna restgrupp blivit något för stor, och att siffrorna för andra arbetsområden (främst skog) följaktligen blivit något för låga.

Göres en summering av allt det arbete, såväl inom som utom egendomen, som utförts av den till jordbruket fast knutna arbetskraften, finner man, att detta motsvarar ungefär 480.000 årsarbetare. Av intresse kan vara att jämföra denna summa med det totala antalet sysselsatta män. I följande uppställning har en sådan jämförelse gjorts för varje storleksklass.

Åkerareal	Utfört arbete, antal årsarbetare	Antal sysselsatta män	Årsarbetare i % av sysselsatta
2-5 ha	136.000	144.200	94,3
5-10 ha	133.700	144.300	92,6
10-20 ha	98.500	106.900	92,1
20-30 ha	36.700	40.400	91,0
30-50 ha	30.000	33.800	89,0
50-100 ha	21.700	24.600	88,1
100- ha	<u>23.400</u>	<u>25.000</u>	<u>93,3</u>
Samtliga storleksklasser	480.000	519.200	92,5

En skillnad mellan antalet sysselsatta och antalet årsarbetare, såsom detta senare här beräknats, kan tänkas uppstå av flera orsaker. På grund av sjukdom, militärtjänst etc. har det exempelvis för en del av arbetskraften inte varit möjligt att delta i förvärvsarbete under hela året. Här tillkommer också att ett icke oväsentligt antal av den redovisade arbetskraften utgöres av jordbrukarsöner o.s.v., vilka fortfarande går i skola men under ferierna tillfälligtvis hjälpt till i arbete på gården. De skillnader mellan antalet sysselsatta män och antalet årsarbetare, som ovan redovisats, faller också främst på familjemedlemmarna samt på de fast anställda - det senare kan förklaras på liknande sätt men torde nog främst bero på de platsbyten som bland denna personal måste ha ägt rum under året. Därigenom kan nämligen antalet sysselsatta fast anställda ha blivit något för högt; vederbörande kan ha varit anställd i minst tre månader på mer än ett jordbruk, eller också kan en övergång till ett annat yrkesområde än jordbruk ha skett. För gruppen ägare råder stor överensstämmelse mellan antalet sysselsatta och antalet årsarbetare. (Jämför sid. 24 och 25). Detta kan ju vara ganska förklarligt i så måtto att de orsaker, som beträffande familjemedlemmar och fast anställda åberopats för att förklara avvikelser mellan de jämförda sifferserierna, i detta fall inte kan gälla i någon högre grad. Däremot kan av andra skäl en jämförelse mellan antalet sysselsatta och antalet årsarbetare försvåras - skäl som det kan vara anledning något utförligare beröra.

De uppgifter om arbetsinsatsens storlek, som insamlats från de olika gårdarna, avser endast antalet utförda dagsver-

ken på respektive egendomar.¹⁾ Alla mått på det nedlagda arbetets omfattning måste under sådana omständigheter bli mycket grova, då arbetsinsatsen i timmar räknat kan förete mycket betydande variationer såväl mellan olika gårdar inom och mellan skilda storleksklasser som mellan olika tider på året. Att här göra några antaganden om arbetsdagens genomsnittliga längd är sålunda inte möjligt. Nära förbundet med frågan om arbetsdagens längd är problemet om sysselsättningens effektivitet.

Som förut framgått grundar sig undersökningens resultat på självdeklarerade uppgifter, avseende förhållandena under 1949 men insamlade i början av 1950. Det är knappast möjligt att i efterhand exakt erinra sig vad som hänt under viss tidsperiod, låt vara att denna ligger jämförelsevis nära i tiden. Med hänsyn härtill måste uppgifterna om storleken och fördelningen av det under året utförda arbetet betraktas som ungefärliga. Troligt är dock att detta i något mindre grad gäller i fråga om arbete utom egendomen och i till egendomen hörande skog, dels på grund av att detta i allmänhet utgör ett avbrott i den vanliga arbetsrutinen och på så sätt är lättare att minnas, dels därför att uppgifter om inkomster från sådant arbete ännu kan antas ha funnits tillgängliga, då undersökningen genomfördes strax innan allmän självdeklaration skulle avgivas. Utifrån vad som här sagts kan det vara rimligt föreställa sig, att uppgifterna om storleken av arbetsinsatsen inom egendomen i många fall och särskilt då på de mindre brukningsdelarna framkommit som en restpost - från ett normalt arbetsår har dragits den tid, som ägnats åt arbetsuppgifter i skog och utom egendomen. Vid ett sådant förfarande förbises lätt att sysselsättningen på gården inte alltid varit så fullständig. Någon del av den tid som enligt lämnade uppgifter ägnats åt arbete på gården kan sålunda ha upptagits av smågöromål eller icke direkt inkomstbringande sysselsättningar, som mycket väl kunna få anstå om arbetsmöjligheter utanför egendomen erbjudits på orten. Med få ord uttryckt skulle en dold arbetslöshet framför allt då på de mindre jordbruken kunna inrymmas i siffrorna för arbete på egendomen. Ett sådant förmodande bekrä-

1) Givetvis skulle det ha varit värdefullt, om uppgifterna i frågeformulären fått avse antalet arbetstimmar, men begränsningen till dagsverken gjordes i den övertygelsen, att man med självdeklarerade uppgifter om förhållanden för ett helt år tillbaka i tiden inte skulle kunna nå fram till ett enhetligt och rättvisande resultat, om undersökningen gjordes mer detaljerad.

tas även i viss mån av de tal för arbetsåtgång per arealenhet, som lämnats å sid. 33. De skillnader i arbetsåtgång, som på grund av olika långt driven rationalisering och mekanisering bör finnas mellan storleksklasserna, accentueras just mellan de minsta brukningsdelarna, vilka ju också främst berörs av de ovan diskuterade problemen.

Arbetskraftsbrist och rekryteringsbehov.

Att i föregående kapitel ifrågasatts om inte en viss dold arbetslöshet kan ha förekommit under den period denna undersökning avser hindrar givetvis inte, att man samtidigt skulle kunna tala om en viss arbetskraftsbrist inom jordbruket. Med de starka säsongvariationer och de stora geografiska olikheter som kännetecknar denna näringsgren är sådana motsatsförhållanden tvärtom mycket troliga. På det utsända frågeformuläret fanns upptagna fyra frågor angående en eventuell arbetskraftsbrist inom jordbruket (se bil. 2). Besvarandet av formuläret har i denna del ofta försumrats, och tydligt är att de allra flesta gårdar, som varit tillräckligt försörjda med arbetskraft, lämnat frågorna därhän. Detta förhållande har nu emellertid inte någon större betydelse, utom så till vida att man inte vet, om uteblivna svar även förekommit å gårdar, som verkligen behövt ytterligare arbetskraft. Dessutom har frågorna uppenbarligen inte alltid uppfattats rätt, och särskilt har skillnaden mellan de två huvudfrågorna ("Har Ni under året sökt arbetskraft men icke kunnat få sådan?" och "Skulle på egendomen ha använts mera arbetskraft om sådan gått att få till gällande löner?") icke uppmärksamrats. Avsikten med de två olika frågorna var att genom skillnaderna mellan svaren å dessa få en viss vägledning för bedömningen av arbetskraftsbristens styrka och intensitet. Emellertid har på grund av nyssnämnda omständigheter bearbetningen av materialet fått begränsas till den senare frågan som är den vidaste och som även bäst besvarats. Bestämningen av bristen till att gälla ytterligare anställning av arbetskraft till gällande löner har i vissa fall väckt gensagor genom överstrykning av de ifrågavarande orden eller genom bifogade kommentarer. Sådana svar har givetvis icke medtagits vid bearbetningen.

Resultatet av denna del av undersökningen har blivit, att på ung. 15.000 egendomar skulle ytterligare fast arbetskraft ha anställts, om sådan gått att få; här bör observeras att antalet arbetare som önskats inte behöver vara detsamma - en gård kan ha haft behov av fler än en arbetare. Mer tillfällig arbetskraft kunde ha sysselsatts på närmare 45.000 jordbruk.

För att belysa vad dessa siffror innebär kan de lämpligen sättas i relation till det totala antalet brukningsdelar i landet inom de storleksklasser som berörs av denna undersökning. Enligt 1944 års jordbruksräkning var detta antal 296.000, och med utgångspunkt från denna siffra skulle brist på fast arbetskraft ha funnits på ung. 5 % av alla brukningsdelar och i fråga om tillfällig arbetskraft skulle motsvarande siffra uppgå till ca 15 %. Bristen på arbetskraft var dock inte lika starkt kännbar inom skilda brukningsdelar, och sålunda behövde endast 2 à 3 % av egendomarna i de minsta storleksklasserna mer fast anställd arbetskraft samt omkring 10 % mer tillfällig arbetskraft. På medelstora och större jordbruk skulle ca 10 % av gårdarna kunnat sysselsätta ytterligare fast arbetskraft och 20-25 % mer tillfällig arbetskraft. Uteslutet är inte att de siffror, som här lämnats rörande arbetskraftsbristens storlek, kan ha påverkats av den allmänna och livliga debatten om utflyttning och arbetskraftsbrist, så att i några fall angivits ett behov av ytterligare arbetskraft, trots att ett sådant ur driftsekonomiska synpunkter inte varit betingat.

Arbetskraftsläget inom jordbruket kan även belysas genom vissa uppgifter om arbetskraftens kvalitet. Även om de lämnade upplysningarna i vilken utsträckning den sysselsatta arbetskraften kan anses som fullvärdig¹⁾ av lättförståeliga skäl är subjektivt färgade, torde de ändå ge en viss vägledning. Hur stor del av den totalt sysselsatta manliga arbetskraften inom jordbruket, som har en nedsatt arbetsförmåga, framgår av följande uppställning!

1) Jfr sid. 7.

Fullvärdig ar- betskraft till	Ägare Ålder				Familjemedlemmar Ålder				Fast anställda Ålder				Tillfäl- ligt an- ställda s.a
	20-29	30-49	50-64	S:a ¹⁾	20-29	30-49	50-64	S:a ¹⁾	20-29	30-49	50-64	S:a ¹⁾	
60 %													
Antal	61	982	5648	6786	511	1090	669	2270	247	883	1106	2355	1558
% av totalt sysselsatta	0,6	0,7	5,1	2,3	1,1	4,5	12,8	1,7	1,2	2,3	5,9	2,5	1,9
5 %													
Antal	108	4218	13191	17517	582	1022	1002	2639	606	1905	2729	5425	5335
% av totalt sysselsatta	1,1	2,9	12,0	6,0	1,3	4,3	19,1	2,0	3,0	5,0	14,6	5,7	6,4

Som synes har bland ägare och fast anställda ungefär lika stor del (något över 8 %) nedsatt arbetsförmåga. För den senare gruppen är dock procenttalet jämfört med gruppen ägare genomgående högre i de olika åldersgrupperna, men totalt sett utjämnas detta av att ägarna är relativt talrikare i de högre åldrarna, där arbetsförmågan är mest nedsatt. Familjemedlemmar i åldern 50-64 år är den grupp, som har det högsta relativa antalet icke fullt arbetsföra personer. Detta är ju dock inte så förvånande, med hänsyn till att personer med nedsatt arbetsförmåga belastas av ett handicap, då det gäller att efter hand förvärva eller överta ett eget jordbruk och även i fråga om att övergå till andra förvärvsområden, vilka vägar ju eljest är de naturliga för familjemedlemmarnas del. Några större olikheter i förekomsten av icke fullvärdig arbetskraft har inte kunnat iakttagas mellan skilda storleksklasser annat än beträffande den fast anställda personalen. I nämnda fall kan emellertid högre siffror i detta avseende konstateras för de mindre jordbruken. En sådan iakttagelse stämmer väl överens med den allmänna bild av arbetskraftsförhållandena på dessa brukningsdelar, som förut lämnats och varvid framhölls, att den ringa bärkraften och lönsamheten på de små egendomarna ofta inte medger, att kvalificerad arbetskraft där varaktigt anställes.

1) Summeras de olika åldersgrupperna erhålles inte alltid den siffra som anges i summakolumnen, vilket beror på att en fördelning efter ålder i några fall inte varit möjlig.

Bristen på arbetskraft eller rättare sagt rekryteringsbehovet har slutligen på ytterligare ett sätt sökt belysas. En särskild registrering har sålunda skett av de brukningsdelar, där ägaren varit över 50 år och där ingen manlig familjemedlem arbetat hemma på gården. Avsikten därmed har varit att erhålla något underlag för en bedömning om utflyttningen från jordbruket medfört en sådan uttunning av de grupper, varifrån företagarna inom jordbruket vanligen rekryteras, att härigenom förändringar i jordbrukets struktur vanligen sammanfattade under benämningen yttre rationalisering under den närmaste framtiden får en särskild aktualitet. Givetvis kan de siffror som här lämnas ej ge en fullständig vägledning för bedömningen av rekryteringsproblemen i ifrågavarande jordbruk, då intet säger att det för de gårdar, som saknar hemmavarande familjemedlemmar, inte finns eller ges en naturlig lösning på rekryteringsfrågan - det kan finnas jordbrukande arvingar, som arbetar utom egendomen etc. - likaväl som att problemen i detta avseende kan vara väl så stora på här icke medräknade egendomar.

Enligt det framkomna siffermaterialet skulle totalt på ungefär 50.000 jordbruk, där ägaren eller brukaren är över 50 år, saknas manliga hemmavarande familjemedlemmar. På ung. 7.000 av dessa är ägaren över 65 år. Sättes dessa tal i relation till det totala antalet brukningsdelar i landet enligt 1944 års jordbruksräkning, skulle de här berörda förhållandena gälla för ung. 17 % av alla jordbruk (2,5 % i de fall då ägaren är över 65 år). För gårdar med över 20 ha åker håller sig motsvarande procenttal vid 7-4 %, vilket väl knappast kan karakteriseras som onormalt högt. Betydligt högre siffror noteras för de mindre storleksgrupperna: ung. 27 % för gruppen 2-5 ha och ca 15 % för storleksklassen 5-10 ha. Då ägaren är över 65 år är i dessa fall procentsiffran 5 resp. 1.5.

Den kvinnliga jordbruksarbetskraftens sysselsättning.

Beträffande den kvinnliga arbetskraften inom jordbruket är variationerna i sysselsättningens omfattning och allmänna inriktning både färre och mindre än vad som är fallet i fråga om den manliga arbetskraften. Detta gäller såväl vid

en jämförelse olika storleksklasser emellan som mellan olika personkategorier. Till att helhetsbilden får en prägel av stor enhetlighet bidrar det förhållandet att de kvinnliga ägarna samt hustrurna, som ur här anlagda synpunkter utgör en mycket homogen grupp, är så starkt dominerande. Av den totala kvinnliga arbetskraften - 373.000 - utgöres ung. 2/3 (250.000) av ägare eller hustrur. Familjemedlemmarna representerar något över 1/4 (97.000), medan fast anställda endast uppgår till något mer än 5 % (26.000).

Bland ägare och hustrur har praktiskt taget samtliga varit sysselsatta hela året på egendomen. För övriga grupper är däremot läget i detta avseende väsentligt annorlunda, som även framgår av följande siffror, vilka belyser den relativa fördelningen av arbetsinsatsens varaktighet i dagar räknat.

Antal dagar	-50	50-99	100-149	150-199	200-249	250-279	280-	Summa	Absoluta antalet
Familjemedl.	8,2	9,3	6,6	7,1	5,2	3,1	60,5	100,0	96.718
Fast anställda	0,3	9,4	14,1	7,9	7,7	3,8	56,6	99,8	25.820

Arbete utom egendomen förekommer endast undantagsvis bland den kvinnliga arbetskraften, varför en förklaring av den kortare tid, som i olika fall ägnats åt arbete inom egendomen, uteslutande måste sökas i bristande möjligheter eller benägenhet till en större arbetsinsats. För familjemedlemmarnas del torde här gälla vad som i motsvarande fall anförts för de manliga familjemedlemmarna; nämligen att i denna grupp ingår ett icke oväsentligt antal yngre personer, som på grund av skolgång eller annan utbildning inte annat än tillfälligtvis - under ferier etc. - kan hjälpa till på gården. Under alla omständigheter måste orsakerna till de berörda förhållandena vara av sådan generell art, då avvikelserna i arbetsinsatsens omfattning mellan olika storleksklasser är obetydliga. De fast anställdas arbetsförhållanden torde vara ganska olika på större och mindre gårdar. Den kvinnliga ladugårdspersonalen, som företrädesvis finns på större egendomar, rekryteras ofta bland hustrur till manliga jordbruksarbetare, och då den vid sidan av sitt förvärvsarbete har ett eget hem att sköta, är det na-

turligt, att arbetet på egendomen i flera fall inte kan pågå under hela året. På mindre brukningsdelar, där den lejda arbetskraften mestadels anställles för att sköta eller biträda i hushållsarbetet, kan antalet utförda arbetsdagar på egendomen begränsas av platsbyten samt givetvis på grund av liknande skäl (eget hem att sköta) som antydde i fråga om den kvinnliga lädugårdspersonalen. Det bör emellertid betonas, att här framdragna skillnader mellan större och mindre jordbruk inte nämnvärt återverkar på siffrorna för arbetsinsatsens omfattning inom olika storleksklasser, och i varje fall kan på de differenser som framkommer inte grundas några bestämda slutsatser, då antalet observationer därvidlag är alltför få.

Beträffande arbetets art har vid bearbetningen stora svårigheter yppat sig då det gällt att få en noggrannare fördelning av arbetsinsatsen på olika arbetsuppgifter (hushållsarbete, boskapsskötsel etc.). En grov uppdelning mellan hushållsarbete och andra göromål på egendomen har dock varit möjlig, och denna ter sig på följande sätt: (De totala siffrorna redovisas i tab. 11)

	Inget hushållsarbete	Hushållsarbetets andel av tot. arbetsinsatsen utgör			Summa	Absoluta antalet arbetande
		-33 %	33-67 %	67-100 %		
Ägare och hustrur	3,8	5,3	40,1	50,8	100,0	250.194
Familjemedlemmar	9,7	12,0	34,4	43,9	100,0	96.718
Fast anställda	23,8	6,7	25,0	44,4	99,9	25.820
Samtliga kategorier	6,7	7,2	37,6	48,6	100,1	372,732

Det bör tydligt framhållas, att principen för denna uppdelning har varit att i varje enskilt fall, oavsett om arbetet varat exempelvis en månad eller hela året, en beräkning gjorts, hur stor del av arbetstiden hushållsarbetet krävt. Man kan sålunda inte utifrån dessa siffror göra några exakta uttalanden om hur den totala arbetsinsatsens fördelning på ifrågavarande arbetsområden gestaltat sig.

Som framgår av ovanstående siffror ägnar större delen av hustrurna sin mesta tid åt arbete i hushåll, men för nästan 50 % kräver andra göromål på egendomen minst en tredjedel av

arbetsinsatsen. De vars tid i större utsträckning delas mellan hushållsarbete och andra sysselsättningar är talrikast förekommande på de mindre brukningsdelarna. På de större gårdarna är det t.o.m. sällsynt, att hustrurna ägnar mindre än $2/3$ av sin tid åt hushållsarbete. För de kvinnliga familjemedlemmarna är förhållandena ganska likartade, såväl i fråga om arbetets fördelning som beträffande olikheterna mellan större och mindre jordbruk. Man kan dock inom denna grupp iakttaga något högre procentandel för dem, som inte alls arbetat i hushåll. För de fast anställda framträder denna tendens ännu mycket mer markerat. Totalt har sålunda ungefär $1/4$ av dessa uteslutande annat arbete än hushållsarbete, och på de största gårdarna stiger denna andel till över hälften. De betydande differenser, som sålunda föreligger mellan skilda storleksklasser, bekräftar de olikheter i arbetsförhållandena (ladugårdspersonal på större egendomar - hushållshjälp på mindre), som här förut berörts.

Den manliga arbetskraften inom jordbruket fördelad efter ålder.

Tabell 1.

Storleksklass resp. arbetarekategori	Å l d e r							Summa
	10-17	18-19	20-29	30-49	50-64	65-69	70-	
<u>2-5 ha</u>	11.625	3.308	15.117	54.745	43.545	10.860	4.958	144.158
Ägare	-	-	2.854	46.447	42.070	10.013	3.356	104.740
Familjemedlemmar	11.319	2.999	11.321	7.532	842	563	1.602	36.178
Fast anställda	306	309	942	766	633	284	-	3.240
<u>5-10 ha</u>	12.209	5.683	18.565	55.472	39.592	7.492	5.316	144.329
Ägare	-	145	2.698	45.562	36.726	5.693	2.510	93.334
Familjemedlemmar	11.562	5.171	14.390	6.544	1.244	1.199	2.464	42.574
Fast anställda	647	367	1.477	3.366	1.622	600	342	8.421
<u>10-20 ha</u>	8.744	5.326	18.221	40.895	26.036	4.245	3.451	106.918
Ägare	-	-	2.542	30.490	21.406	2.468	1.348	58.254
Familjemedlemmar	7.312	3.707	12.465	6.039	2.006	877	1.846	34.252
Fast anställda	1.432	1.619	3.214	4.366	2.624	900	257	14.412
<u>20-30 ha</u>	3.057	2.703	8.169	15.961	7.587	1.479	1.412	40.368
Ägare	-	-	677	9.896	5.309	630	433	16.945
Familjemedlemmar	2.108	1.528	3.882	1.853	527	233	340	10.471
Fast anställda	949	1.175	3.610	4.212	1.751	616	639	12.952
<u>30-50 ha</u>	2.009	2.446	6.541	14.049	6.899	1.162	652	33.758
Ägare	-	-	691	6.547	3.129	319	126	10.812
Familjemedlemmar	1.508	930	1.857	1.091	465	143	276	6.270
Fast anställda	501	1.516	3.993	6.411	3.305	700	250	16.676
<u>50-100 ha</u>	1.020	851	4.321	12.200	4.969	854	361	24.576
Ägare	-	68	421	3.266	1.226	178	73	5.232
Familjemedlemmar	593	246	994	622	135	-	57	2.647
Fast anställda	427	537	2.906	8.312	3.608	676	231	16.697
<u>100 ha och däröver</u>	667	990	4.267	11.851	5.567	1.216	494	25.052
Ägare	-	-	100	1.159	404	85	7	1.755
Familjemedlemmar	124	199	395	280	16	4	-	1.018
Fast anställda	543	791	3.772	10.412	5.147	1.127	487	22.279
<u>Totalt</u>	39.331	21.307	75.201	205.173	134.195	27.308	16.644	519.159
Ägare	-	213	9.983	143.367	110.270	19.386	7.853	291.072
Familjemedlemmar	34.526	14.780	45.304	23.961	5.235	3.019	6.585	133.410
Fast anställda	4.805	6.314	19.914	37.845	18.690	4.903	2.206	94.677

Den kvinnliga arbetskraften inom jordbruket fördelad efter ålder.

Tabell 2.

Storleksklass resp. Arbetskategori	Å l d e r							Summa
	10-17	18-19	20-29	30-49	50-64	65-69	70-	
<u>2-5 ha</u>	7.467	3.697	13.454	51.338	37.655	6.724	2.829	123.164
Ägare och hustrur	-	310	7.083	43.196	33.575	5.503	1.660	91.327
Familjemedlemmar	7.106	2.841	5.725	5.576	2.986	1.221	1.065	26.520
Fast anställda	361	546	646	2.566	1.094	-	104	5.317
<u>5-10 ha</u>	9.505	3.489	17.329	50.233	30.607	4.277	2.684	118.124
Ägare och hustrur	-	134	7.184	42.933	25.129	2.531	888	78.799
Familjemedlemmar	9.334	3.027	9.058	5.842	4.391	1.319	1.599	34.570
Fast anställda	171	328	1.087	1.458	1.087	427	197	4.755
<u>10-20 ha</u>	6.569	3.357	11.155	34.641	17.518	2.474	1.912	77.626
Ägare och hustrur	-	229	4.522	29.565	14.185	1.423	633	50.557
Familjemedlemmar	6.140	2.543	5.715	3.374	2.483	811	1.279	22.345
Fast anställda	429	585	918	1.702	850	240	-	4.724
<u>20-30 ha</u>	2.129	1.291	4.575	10.991	4.764	692	408	24.850
Ägare och hustrur	-	-	1.704	8.904	3.833	400	222	15.063
Familjemedlemmar	1.340	960	2.017	1.281	361	292	186	6.437
Fast anställda	789	331	854	806	570	-	-	3.350
<u>30-50 ha</u>	1.688	1.041	3.425	6.717	2.948	515	234	16.568
Ägare och hustrur	-	-	1.228	5.577	1.875	298	90	9.068
Familjemedlemmar	1.396	383	1.828	404	729	170	144	5.054
Fast anställda	292	658	369	736	344	47	-	2.446
<u>50-100 ha</u>	539	499	1.592	4.255	1.181	276	67	8.409
Ägare och hustrur	-	-	424	2.812	759	191	-	4.186
Familjemedlemmar	373	209	449	291	108	45	39	1.514
Fast anställda	166	290	719	1.152	314	40	28	2.709
<u>100 ha och däröver</u>	289	223	865	1.832	706	76	-	3.991
Ägare och hustrur	-	16	164	721	254	39	-	1.194
Familjemedlemmar	39	21	97	48	61	12	-	278
Fast anställda	250	186	604	1.063	391	25	-	2.519
<u>Totalt</u>	28.186	13.597	52.395	160.007	95.379	15.034	8.134	372.732
Ägare och hustrur	-	689	22.309	133.708	79.610	10.385	3.493	250.194
Familjemedlemmar	25.728	9.984	24.889	16.816	11.119	3.870	4.312	96.718
Fast anställda	2.458	2.924	5.197	9.483	4.650	779	329	25.820

Tillfälligt anställd arbetskraft inom jordbruket fördelad efter ålder.

Tabell 3.

Arbetsklass resp. kön	Å l d e r							Summa
	10-17	18-19	20-29	30-49	50-64	65-69	70-	
<u>2-5 ha</u>								
Män	228	685	3.239	8.685	2.562	581	875	16.855
Kvinnor	467	726	1.023	2.253	677	216	-	5.362
<u>5-10 ha</u>								
Män	820	1.024	4.094	11.587	4.774	1.297	446	24.042
Kvinnor	587	573	2.000	3.710	1.686	354	91	9.001
<u>10-20 ha</u>								
Män	629	1.370	3.837	7.370	5.984	1.363	750	21.303
Kvinnor	347	933	1.411	3.356	1.210	77	293	7.627
<u>20-30 ha</u>								
Män	603	715	2.098	4.785	2.261	667	75	11.204
Kvinnor	129	388	392	2.438	547	-	-	3.894
<u>30-50 ha</u>								
Män	101	-	823	1.772	1.186	222	545	4.649
Kvinnor	163	74	368	1.144	556	86	-	2.391
<u>50-100 ha</u>								
Män	443	103	908	1.246	591	171	39	3.521
Kvinnor	818	135	370	610	311	27	-	2.271
<u>100 ha och däröver</u>								
Män	366	131	581	800	287	40	91	2.296
Kvinnor	244	128	497	736	213	-	7	1.825
<u>Totalt</u>								
Män	3.190	4.028	15.580	36.245	17.645	4.341	2.841	83.870
Kvinnor	2.755	2.957	6.061	14.247	5.200	760	391	32.371

Jordbruksbefolkningens fördelning efter civilstånd.

Tabell 4.

Storleks- klass resp. arbetare- kategori	Antal personer						Storleks- klass resp. kön	Antal tillfälligt anställda		
	Gifta		Ogifta		Summa			Gifta	Ogifta	Summa
	män	kv.	män	kv.	män	kv.				
<u>2-5 ha</u>	94.969	93.104	49.189	30.060	144.158	123.164	<u>2-5 ha</u>			
Ägare o. hustrur	89.122	88.070	15.618	3.257	104.740	91.327	Män	6.725	10.130	16.855
Fam.medl.	5.110	4.758	31.068	21.762	36.178	26.520	Kvinnor	1.224	4.138	5.362
Fast anst.	737	276	2.503	5.041	3.240	5.317				
<u>5-10 ha</u>	84.252	82.783	60.077	35.341	144.329	118.124	<u>5-10 ha</u>			
Ägare o. hustrur	77.052	76.684	16.282	2.115	93.334	78.799	Män	9.258	14.784	24.042
Fam.medl.	5.611	5.730	36.963	28.840	42.574	34.570	Kvinnor	3.454	5.547	9.001
Fast anst.	1.589	369	6.832	4.386	8.421	4.755				
<u>10-20 ha</u>	57.102	53.487	49.816	24.139	106.918	77.626	<u>10-20 ha</u>			
Ägare o. hustrur	49.533	48.885	8.721	1.672	58.254	50.557	Män	9.015	12.288	21.303
Fam.medl.	4.741	4.039	29.511	18.306	34.252	22.345	Kvinnor	2.949	4.678	7.627
Fast anst.	2.828	563	11.584	4.161	14.412	4.724				
<u>20-30 ha</u>	19.191	16.544	21.177	8.306	40.368	24.850	<u>20-30 ha</u>			
Ägare o. hustrur	14.717	14.729	2.228	334	16.945	15.063	Män	3.582	7.622	11.204
Fam.medl.	1.360	936	9.111	5.501	10.471	6.437	Kvinnor	2.379	1.515	3.894
Fast anst.	3.114	879	9.838	2.471	12.952	3.350				
<u>30-50 ha</u>	16.639	9.773	17.119	6.795	33.758	16.568	<u>30-50 ha</u>			
Ägare o. hustrur	8.930	8.663	1.882	405	10.812	9.068	Män	1.603	2.846	4.649
Fam.medl.	1.282	663	4.988	4.391	6.270	5.054	Kvinnor	1.271	1.120	2.391
Fast anst.	6.427	447	10.249	1.999	16.676	2.446				
<u>50-100 ha</u>	14.993	5.856	9.583	2.553	24.576	8.409	<u>50-100ha</u>			
Ägare o. hustrur	4.405	4.102	827	84	5.232	4.186	Män	1.046	2.475	3.521
Fam.medl.	674	400	1.973	1.114	2.647	1.514	Kvinnor	943	1.328	2.271
Fast anst.	9.914	1.354	6.783	1.355	16.697	2.709				
<u>100 ha -</u>	17.955	2.519	7.097	1.472	25.052	3.991	<u>100 ha -</u>			
Ägare o. hustrur	1.547	1.189	208	5	1.755	1.194	Män	881	1.415	2.296
Fam.medl.	186	101	832	177	1.018	278	Kvinnor	1.225	600	1.825
Fast anst.	16.222	1.229	6.057	1.290	22.279	2.519				
<u>Totalt</u>	305.101	264.056	214.058	108.666	519.159	372.732	<u>Totalt</u>			
Ägare o. hustrur	245.306	242.322	45.766	7.872	291.072	250.194	Män	32.310	51.560	83.870
Fam.medl.	18.964	16.627	114.446	80.091	133.410	96.718	Kvinnor	13.445	18.926	32.371
Fast anst.	40.831	5.117	53.846	20.703	94.677	25.820				

På egendomen sysselsatta män, fördelade efter arbetsinsatsens längd.

Tabell 5.

Arbetsklass resp. Arbetarekategori	Antal personer som arbetat på egendomen								Därav som arb. i egend. skog
	A	n	t	a	l	ä	a	r	
	-50	50-99	100-149	150-199	200-249	250-279	280-	Summa	
<u>2-5 ha</u>	11.209	13.314	13.174	14.140	16.157	9.133	67.031	144.158	89.282
Ägare	3.335	5.527	8.614	9.092	12.695	7.601	57.876	104.740	70.393
Familjemedlemmar	7.874	6.917	3.733	4.635	3.204	1.450	8.365	36.178	17.151
Fast anställda	-	879	827	413	258	82	790	3.240	1.738
<u>5-10 ha</u>	5.703	8.126	7.577	10.605	10.373	7.857	94.088	144.329	97.588
Ägare	444	935	1.228	3.809	6.202	4.868	75.848	93.334	68.648
Familjemedlemmar	5.206	5.460	4.436	5.719	3.504	2.582	15.667	42.574	24.628
Fast anställda	53	1.731	1.913	1.077	667	407	2.573	8.421	4.312
<u>10-20 ha</u>	2.151	5.073	5.810	5.654	4.988	3.456	79.786	106.918	60.532
Ägare	218	298	337	1.328	1.833	1.069	53.171	58.254	36.239
Familjemedlemmar	1.868	2.948	2.822	2.990	1.756	1.609	20.259	34.252	16.856
Fast anställda	65	1.827	2.651	1.336	1.399	778	6.356	14.412	7.437
<u>20-30 ha</u>	405	1.648	2.020	3.024	2.647	1.607	29.017	40.368	18.128
Ägare	-	113	241	503	308	542	15.238	16.945	8.960
Familjemedlemmar	307	336	516	833	553	711	7.215	10.471	4.396
Fast anställda	98	1.199	1.263	1.688	1.786	354	6.564	12.952	4.772
<u>30-50 ha</u>	472	2.375	1.390	2.038	1.763	1.941	23.779	33.758	11.833
Ägare	-	164	66	184	400	635	9.363	10.812	4.711
Familjemedlemmar	472	471	261	232	312	391	4.131	6.270	2.483
Fast anställda	-	1.740	1.063	1.622	1.051	915	10.285	16.676	4.639
<u>50-100 ha</u>	415	1.270	1.483	1.247	2.155	1.090	16.916	24.576	8.536
Ägare	48	53	132	165	461	166	4.207	5.232	2.335
Familjemedlemmar	249	181	96	243	211	109	1.558	2.647	985
Fast anställda	118	1.036	1.255	839	1.483	815	11.151	16.697	5.216
<u>100 ha och däröver</u>	156	270	845	1.432	1.659	2.744	17.946	25.052	7.947
Ägare	74	19	46	103	70	115	1.328	1.755	543
Familjemedlemmar	52	72	36	74	77	76	631	1.018	284
Fast anställda	30	179	763	1.255	1.512	2.553	15.987	22.279	7.120
<u>Totalt</u>	20.511	32.076	32.299	38.140	39.742	27.828	328.563	519.159	293.846
Ägare	4.119	7.109	10.664	15.184	21.969	14.996	217.031	291.072	191.829
Familjemedlemmar	16.028	16.385	11.900	14.726	9.617	6.928	57.826	133.410	66.783
Fast anställda	364	8.582	9.735	8.230	8.156	5.904	53.706	94.677	35.234

Utanför egendomen sysselsatta män, fördelade efter arbetets längd och art.

Tabell 6.

Arbetsklass resp. Arbetskategori	Arbetets längd i dagar					Summa	Arbetets art		
	-25	25-99	100-199	200-	ej ang.		jordbr.	skogsbr.	övrigt
<u>0-5 ha</u>	8.520	28.426	20.250	11.373	2.121	70.690	9.604	28.268	32.818
gare	6.798	23.124	16.024	7.649	678	54.273	7.410	21.915	24.948
familjemedlemmar	1.722	4.962	4.129	3.724	1.323	15.860	2.074	6.075	7.711
fast anställda	-	340	97	-	120	557	120	278	159
<u>5-10 ha</u>	8.754	18.921	8.797	1.684	2.027	40.183	6.273	16.739	17.171
gare	6.379	12.943	4.977	444	649	25.392	3.653	11.071	10.668
familjemedlemmar	2.020	5.661	3.765	1.240	1.216	13.902	2.509	5.383	6.010
fast anställda	355	317	55	-	162	889	111	285	493
<u>10-20 ha</u>	4.086	8.663	2.109	565	1.674	17.097	3.192	7.620	6.285
gare	2.731	4.545	633	221	415	8.545	1.133	3.978	3.434
familjemedlemmar	938	4.009	1.329	344	743	7.363	1.689	3.232	2.442
fast anställda	417	109	147	-	516	1.189	370	410	409
<u>20-30 ha</u>	1.354	1.935	597	113	346	4.345	1.377	1.460	1.508
gare	549	902	368	113	-	1.932	401	549	982
familjemedlemmar	483	757	149	-	164	1.553	589	785	179
fast anställda	322	276	80	-	182	860	387	126	347
<u>30-50 ha</u>	1.751	1.152	123	-	206	3.232	300	1.612	1.320
gare	771	558	66	-	74	1.469	128	752	589
familjemedlemmar	306	422	19	-	-	747	19	638	90
fast anställda	674	172	38	-	132	1.016	153	222	641
<u>50-100 ha</u>	646	332	56	20	191	1.245	254	587	404
gare	172	120	56	20	27	395	65	90	240
familjemedlemmar	200	93	-	-	10	303	122	172	9
fast anställda	274	119	-	-	154	547	67	325	155
<u>100 ha o. däröver</u>	120	274	65	-	56	515	95	305	115
gare	22	44	-	-	12	78	-	14	64
familjemedlemmar	8	53	-	-	-	61	53	8	-
fast anställda	90	177	65	-	44	376	42	283	51
<u>Totalt</u>	25.231	59.703	31.997	13.755	6.621	137.307	21.095	56.591	59.621
gare	17.422	42.236	22.124	8.447	1.855	92.084	12.790	38.369	40.925
familjemedlemmar	5.677	15.957	9.391	5.308	3.456	39.789	7.055	16.293	16.441
fast anställda	2.132	1.510	482	-	1.310	5.434	1.250	1.929	2.255

På egendomen tillfälligt sysselsatt arbetskraft. 1)

Tabell 7.

Storleksklass resp. kön	1. Antal personer som arbetat på egendomen					2.		3.	4.
	A n t a l d a g a r					Antal	Antal	Antal	Antal
	-25	25-49	50-74	75-99	Summa	arb.	dagar	arb.	dagar
<u>2-5 ha</u>									
Män	10.747	4.266	1.777	65	16.885	2.321	78.870	--	318.439
Kvinnor	3.448	1.388	445	81	5.362	1.910	36.660	-	127.064
<u>5-10 ha</u>									
Män	14.608	6.280	2.755	399	24.042	4.898	124.254	-	417.988
Kvinnor	5.776	1.886	1.158	181	9.001	1.088	50.785	-	131.907
<u>10-20 ha</u>									
Män	10.269	7.131	3.178	725	21.303	4.180	160.748	-	319.535
Kvinnor	4.906	1.395	891	435	7.627	1.668	43.609	-	117.194
<u>20-30 ha</u>									
Män	4.942	3.757	1.618	887	11.204	2.737	63.708	-	145.649
Kvinnor	2.264	698	536	396	3.894	103	1.574	-	87.913
<u>30-50 ha</u>									
Män	1.103	1.988	1.170	388	4.649	1.949	99.719	-	83.592
Kvinnor	720	1.274	235	162	2.391	38	5.320	38	70.169
<u>50-100 ha</u>									
Män	1.162	946	953	460	3.521	849	32.815	345	24.033
Kvinnor	1.258	602	330	81	2.271	695	19.332	-	74.811
<u>100 ha o. däröver</u>									
Män	380	738	787	391	2.296	919	36.484	14	26.598
Kvinnor	677	569	397	182	1.825	409	22.162	-	38.104
<u>Totalt</u>									
Män	43.211	25.106	12.238	3.315	83.870	17.853	596.598	359	1.335.834
Kvinnor	19.049	7.812	3.992	1.518	32.371	5.911	179.442	38	647.162

1) För den tillfälligt anställda arbetskraften har redovisningen inte alltid varit så fullständig och detaljerad. Det har därför vid bearbetningen varit nödvändigt att särskilja den i fyra olika grupper: dels den för vilken fullständiga individuella uppgifter lämnats (1), dels den tillfälliga arbetskraft där uppgifter om såväl antal arbetare som utförda arbetsdagar å egendomen föreligger (2) - en individuell gruppering har dock inte kunnat ske, då för varje egendom endast totalsiffror lämnats -, dels de fall då endast antalet tillfälligt anställda (3) eller antalet arbetsdagar utförda av sådan arbetskraft (4) angivits.

Omfattningen av arbete i egendomens skog samt arbete utanför egendomen.

Tabell 8.

Storleks- klass	Arbete i egendomens skog					Arbete utfört åt andra									
	Antal arb. (ej tillf.)	Antal dagar	Antal tillf. arb.	Antal dagar	Totalt	Antal arbetare			Totalt	Antal dagar					
						därav i				jord- bruk	skog	övrigt	jord- bruk	skog	övrigt
						jord- bruk	skog	övrigt							
2-5 ha	89.282	3.823.360	7.233	145.040	70.690	9.604	28.268	32.818	7.853.072	541.000	2.711.517	4.600.555			
5-10 ha	97.588	3.795.410	7.259	172.508	40.183	6.273	16.739	17.171	3.120.795	283.021	1.212.423	1.625.351			
10-20 ha	60.532	2.082.429	4.845	151.453	17.097	3.192	7.620	6.285	1.053.531	106.632	493.307	453.592			
20-30 ha	18.128	620.790	1.721	61.954	4.345	1.377	1.460	1.508	228.572	38.746	75.806	114.020			
30-50 ha	11.833	377.153	487	18.528	3.232	300	1.612	1.320	121.345	11.235	74.137	35.973			
50-100 ha	8.536	335.198	266	7.020	1.245	254	587	404	45.018	2.967	15.219	26.832			
100 ha o. däröver	7.947	443.849	448	18.424	515	95	305	115	37.181	778	15.672	20.731			
<u>Totalt</u>	<u>293.846</u>	<u>11.478.189</u>	<u>22.259</u>	<u>574.927</u>	<u>137.307</u>	<u>21.095</u>	<u>56.591</u>	<u>59.621</u>	<u>12.459.514</u>	<u>984.379</u>	<u>4.598.081</u>	<u>6.877.054</u>			

Tabell 9.

Den totala arbetsinsatsens storlek.
Antal årsarbetare

Storleksklass	Till jordbruket fast knuten arbetskraft				Tillfälligt anställda			
	Arbete på egendomen		Arbete utfört åt andra		Summa	Jordbruk	Skog	Summa
	jordbruk	skog	jordbruk	skog				
2-5 ha	94.289	13.655	1.932	9.684	16.431	2.454	518	2.972
5-10 ha	109.001	13.555	1.011	4.330	5.805	3.667	616	4.283
10-20 ha	87.306	7.437	381	1.762	1.620	3.596	541	4.137
20-30 ha	33.717	2.217	138	271	407	1.922	221	2.143
30-50 ha	28.258	1.347	40	265	128	1.290	66	1.356
50-100 ha	20.301	1.197	11	54	96	759	25	784
100 ha o. däröver	21.650	1.585	3	56	74	575	66	641
<u>Totalt</u>	<u>394.522</u>	<u>40.993</u>	<u>3.516</u>	<u>16.422</u>	<u>24.561</u>	<u>14.262</u>	<u>2.053</u>	<u>16.315</u>

På egendomen sysselsatta kvinnor, fördelade efter arbetsinsatsens längd.

Tabell 10.

Storleksklass resp. Arbetarekategori	Antal personer som arbetat på egendomen							Summa		
	A	n	t	a	l	d	a		g	a
	-50	50-99	100-149	150-199	200-249	250-279	280-			
<u>2-5 ha</u>	3.681	3.444	3.560	3.978	3.516	1.979	103.006			123.164
Ägare o. hustrur	397	701	1.165	1.902	1.643	1.113	84.406			91.327
Familjemedlemmar	3.284	2.415	2.041	1.756	1.313	694	15.017			26.520
Fast anställda	-	328	354	320	560	172	3.583			5.317
<u>5-10 ha</u>	2.647	4.157	3.121	3.836	2.838	2.049	99.476			118.124
Ägare o. hustrur	59	210	346	847	861	891	75.585			78.799
Familjemedlemmar	2.588	3.735	2.128	2.688	1.725	1.058	20.648			34.570
Fast anställda	-	212	647	301	252	100	3.243			4.755
<u>10-20 ha</u>	1.560	1.902	2.593	2.213	2.039	1.548	65.771			77.626
Ägare o. hustrur	70	66	543	191	382	519	48.786			50.557
Familjemedlemmar	1.490	1.555	1.294	1.676	1.323	889	14.118			22.345
Fast anställda	-	281	756	346	334	140	2.867			4.724
<u>20-30 ha</u>	374	1.256	982	934	793	257	20.254			24.850
Ägare o. hustrur	70	-	-	-	211	-	14.782			15.063
Familjemedlemmar	304	683	399	418	374	75	4.184			6.437
Fast anställda	-	573	583	516	208	182	1.288			3.350
<u>30-50 ha</u>	182	671	779	484	325	375	13.752			16.568
Ägare o. hustrur	-	-	100	19	38	66	8.845			9.068
Familjemedlemmar	106	477	480	258	147	216	3.370			5.054
Fast anställda	76	194	199	207	140	93	1.537			2.446
<u>50-100 ha</u>	145	691	411	162	345	277	6.378			8.409
Ägare o. hustrur	-	-	-	34	-	19	4.133			4.186
Familjemedlemmar	145	74	46	49	94	89	1.017			1.514
Fast anställda	-	617	365	79	251	169	1.228			2.709
<u>100 ha o. däröver</u>	47	259	759	303	305	177	2.141			3.991
Ägare o. hustrur	26	8	-	10	34	24	1.092			1.194
Familjemedlemmar	7	20	28	10	17	21	175			278
Fast anställda	14	231	731	283	254	132	874			2.519
<u>Totalt</u>	8.636	12.380	12.205	11.910	10.161	6.662	310.778			372.732
Ägare o. hustrur	622	985	2.154	3.003	3.169	2.632	237.629			250.194
Familjemedlemmar	7.924	8.959	6.416	6.855	4.993	3.042	58.529			96.718
Fast anställda	90	2.436	3.635	2.052	1.999	988	14.620			25.820

Hushållsarbetets andel av kvinnornas arbetsinsats.

Tabell 11.

Storleksklass resp. arbetarekategori	Inget hushålls- arbete	Hushållsarbetets andel			Summa arbetande
		-33 %	33-67 %	67-100 %	
<u>2-5 ha</u>	6.940	9.543	56.160	50.521	123.164
Ägare o. hustrur	3.000	6.540	43.590	38.197	91.327
Familjemedlemmar	3.561	2.453	9.982	10.524	26.520
Fast anställda	379	550	2.588	1.800	5.317
<u>5-10 ha</u>	8.406	8.541	50.201	50.976	118.124
Ägare o. hustrur	5.167	4.059	36.077	33.496	78.799
Familjemedlemmar	2.893	4.247	12.508	14.922	34.570
Fast anställda	346	235	1.616	2.558	4.755
<u>10-20 ha</u>	3.565	4.711	26.079	43.271	77.626
Ägare o. hustrur	1.034	1.941	17.354	30.228	50.557
Familjemedlemmar	1.999	2.258	7.405	10.683	22.345
Fast anställda	532	512	1.320	2.360	4.724
<u>20-30 ha</u>	1.535	2.097	4.954	16.264	24.850
Ägare o. hustrur	-	407	2.286	12.370	15.063
Familjemedlemmar	364	1.461	2.074	2.538	6.437
Fast anställda	1.171	229	594	1.356	3.350
<u>30-50 ha</u>	1.171	1.295	2.045	12.057	16.568
Ägare o. hustrur	137	343	798	7.790	9.068
Familjemedlemmar	460	916	1.088	2.590	5.054
Fast anställda	574	36	159	1.677	2.446
<u>50-100 ha</u>	1.594	453	423	5.939	8.409
Ägare o. hustrur	38	69	135	3.944	4.186
Familjemedlemmar	68	238	177	1.031	1.514
Fast anställda	1.488	146	111	964	2.709
<u>100 ha o. däröver</u>	1.702	41	103	2.145	3.991
Ägare o. hustrur	-	20	-	1.174	1.194
Familjemedlemmar	35	-	30	213	278
Fast anställda	1.667	21	73	758	2.519
<u>Totalt</u>	24.913	26.681	139.965	181.173	372.732
Ägare o. hustrur	9.376	13.379	100.240	127.199	250.194
Familjemedlemmar	9.380	11.573	33.264	42.501	96.718
Fast anställda	6.157	1.729	6.461	11.473	25.826

Bilaga 1.

Jordbruksundersökningens uppläggning och representativitet.

Urvalsmetoden för de i undersökningen ingående jordbruken baserades till att börja med på det mycket plausibla antagandet att det förelåg ett relativt starkt samband mellan åkerarealen och de företeelser som voro av intresse för undersökningen. Gårdar med samma åkerareal borde alltså vara relativt likartade ur undersökningssynpunkt, medan olika stora gårdar skulle visa upp väsentliga skillnader även i fråga om arbetskraftens sammansättning etc. Stickprovet konstruerades därför så att det blev optimalt sammansatt för att uppskatta åkerarealen. Det borde därigenom bli någorlunda optimalt för att uppskatta de storheter undersökningen gällde. För varje i Jordbruksräkningen 1944 använd storleksklass bestämdes sålunda en uttagningskvot enligt formeln

$$\frac{n \sigma_s}{\sum_s N_s \sigma_s}$$

där σ_s betecknar standardavvikelsen i åkerarealen mellan gårdarna i storleksklassen s , N_s hela antalet gårdar i samma storleksklass (enl. Jordbruksräkningen 1944) och n stickprovets totala storlek. Denna fastställdes med utgångspunkt från den noggrannhet som önskades i resultaten. Ett stickprov på $n = 4000$ gårdar skulle ge ett medelfel på $1/4$ % vid en skattning av åkerarealen, vilket bedömdes innebära ett medelfel på $1/2$ à 1 % i skattningen av de relevanta storhetererna, d.v.s. totalfelet i uppskattningen av dessa kunde relativt säkert antas understiga 2 %. Vid beräkningen antogs därvid σ_s uppgå till en fjärdedel av klassbredden. Tabellen nedan anger för varje storleksklass antalet gårdar, den antagna standardavvikelsen, och uttagningskvoten:

	Storleks- klass, åkerareal i ha	Antagen G_s	Uttagnings- kvot, %	Antal gårdar N_s	Antal uttagna gårdar n_s
1.	0.26 - 1	0.19	0.12	59.389	71
2.	1 - 2	0.25	0.16	58.825	94
3.	2 - 5	0.75	0.47	107.776	507
4.	5 - 10	1.25	0.79	94.844	749
5.	10 - 20	2.5	1.57	58.477	918
6.	20 - 30	2.5	1.57	17.030	267
7.	30 - 50	5.0	3.15	10.710	337
8.	50 - 100	12.5	7.87	5.065	399
9.	över 100	45	28.32	2.325	658
	Summa			414.441	4.000

Vid samtal med jordbruksexperter framhölls emellertid, att de båda minsta storleksklasserna saknade intresse, varjämte man hade anledning att misstänka, att gårdarna med mindre än 10 ha åker skulle vara tämligen heterogena. Storleksklasserna 1 och 2 slopades därför helt, medan uttagningskvoten i klasserna 3 och 4 godtyckligt höjdes till 2.9 %.

Då intervjuarbetet skulle utföras av RLF:s lokalföreningar, av vilka var och en i stort sett omfattar en kommun, var det praktiskt att koncentrera undersökningen till ett begränsat antal kommuner. På grund av den stora uttagningskvoten i den största storleksklassen måste dock minst två kommuner av sju tagas ut. För större delen av landet förfors också så, att inom varje i Jordbruksräkningen specificerat naturligt jordbruksområde uttogs systematiskt två kommuner av sju. Med ledning av jordbruksräkningen och de fastställda uttagningskvoterna bestämdes därefter, hur många av jordbruksområdets gårdar inom varje storleksklass som skulle undersökas. Uttagningskvoterna multiplicerades därvid med 3.5 för att ta hänsyn till den minskade populationen och jämkades av praktiska skäl så att de kunde skrivas som $\frac{1}{a}$, där a är ett helt tal. Inom vissa områden, främst i Norrland, där antalet efter denna metod uttagna gårdar per kommun blev så stort, att inter-

vjuarbetet skulle ha blivit en för stor belastning för lokalföreningen, uttogs i stället varannan eller varje kommun, varvid uttagningskvoten givetvis modifierades på motsvarande sätt. Sammanlagt uttogs i hela landet ung. 8.200 gårdar.

Sedan på detta sätt antalet gårdar i varje storleksklass och i varje kommun fastställts, uttogs ur RLF:s centralregister, vilket omfattar ung. 180.000 medlemmar, det erforderliga antalet i motsvarande lokalförening. Det visade sig därvid, att i de båda största storleksklasserna det stundom inte fanns tillräckligt många medlemmar, och det namnregister som gjordes upp över gårdar som skulle ingå i undersökningen kom därför inte att omfatta så många gårdar som det ursprungliga stickprovet.

Trots påminnelser inkommo givetvis inte alla de utsända formulären, och några av de insända voro i sådant skick att de ej kunde medtagas i bearbetningen. Tabellen nedan anger antalet gårdar enligt stickprovet och namnregistret, samt inkomna och bearbetningsbara formulär.

Storleks- grupp	Stickprovet	Namnreg.	Inkomna	Bearb. bara	Bi % av stickprov.
3	2.912	2.902	1.527	1.275	44.2
4	2.572	2.572	1.914	1.583	62.2
5	987	987	939	750	78.9
6	285	285	273	211	75.1
7	367	367	268	193	55.6
8	418	378	276	206	49.3
9	641	406	243	131	20.4
Summa	8.182	7.897	5.440	4.349	53.2

Procenttalen för inkomna och bearbetningsbara frågeformulär kunna synas förvånansvärt höga i storleksgrupperna 5 och 6 jämförd med de övriga grupperna. Det har också kunnat konstateras, att den deljordbruk, som vid utplockningen förts till en storleksgrupp, enligt uppgifterna på frågeformuläret hört till en annan arealgrupp. Den slutliga klassificeringen har skett efter frågeformulären och därvid ha just de nämnda grupperna fått ett visst nettotillskott i förhållande till stickprovet och sålunda fått en

något "för hög" svarsprocent.

Då antalet bearbetningsbara formulär i den största storleksklassen var så utomordentligt lågt, insamlades där kompletterande uppgifter till en stor del av de insända men ofullständiga frågeformulären och dessutom vidgades undersökningen till ett hundratal nya slumpmässigt valda brukningsdelar. Härigenom kom i denna storleksklass antalet bearbetningsbara frågeformulär att öka med 202 st (sammanlagt 333) och därmed steg siffran för bearbetningsbara frågeformulär i procent av det ursprungliga stickprovet från 20 % till 52 %.

På grundval av det så erhållna materialet gjordes uppskattningar för hela landet av de i undersökningen ingående storhetererna. Uppskattningarna gjordes genom att för alla storleksklasser utom den största multiplicera de i urvalet erhållna summorna för varje storleksklass och jordbruksområde med kvoten mellan hela antalet gårdar och antalet gårdar i urvalet. I den största storleksklassen användes i stället kvoten mellan total åkerareal och urvalets åkerareal. Det visade sig senare, att denna uppskattningsform ej nämnvärt förbättrade uppskattningens säkerhet, varför i medelfelsberäkningen nedan hänsyn ej tagits till att denna storleksgrupp behandlats särskilt.

Felet i uppskattningarna kunna vara av två slag, nämligen slumpmässiga och systematiska. Om storleken av de slumpmässiga felen, som bero på att uppskattningarna grunda sig på ett stickprov och inte på hela materialet, kunna vissa sannolikhetsuttalanden göras. De systematiska felens storlek kunna däremot inte bestämmas och äro därigenom betydligt allvarligare. De kunna i föreliggande undersökning ha uppkommit av tre skäl:

1) Beräkningarna basera sig helt på att gårdarnas fördelning på storleksklasser år 1950 var sådan som framgår av Jordbruksräkningen 1944. Under de mellanliggande åren, kunna förändringar ha skett, som medföra att de olika storleksklasserna erhållit felaktiga vikter vid beräkningen. Detta fel torde dock vara mycket obetydligt och kan helt försummas vid sidan av de övriga.

2) I stickprovet ingå endast medlemmar av RLF. Vad detta kan

betyda är svårt att säga, men särskilt i de största storleksklasserna kan man befara, att det föreligger en strukturell skillnad mellan medlemmar och icke medlemmar.

3) Bearbetningsbara formulär erhöles endast för 53 % av gårdarna i stickprovet. Detta innebär ytterligare en risk till systematiskt fel, om de gårdar, för vilka uppgifterna kunde användas, voro på något sätt olika dem om vilka inga uppgifter erhöles. Ett försök att bedöma, om denna faktor var av någon betydelse, gjordes för de två största storleksgrupperna, där medelarealen jämfördes för gårdar med fullständiga och ofullständiga formulär. Skillnaden i medelareal uppgår emellertid i grupp 9, där den är störst, endast till 1.8 gånger sitt medelfel, vilket icke är signifikativt. Man kan givetvis trots detta inte förkasta hypotesen, att grupperna äro olika, och att sålunda ett systematiskt fel uppkommer.

Sammanfattningsvis kanske man skulle kunna våga en gissning, att det systematiska felet inte överstiger 5 %. Något nämnvärt underlag för gissningen finns emellertid inte, varför den måste betraktas som mycket osäker.

Slumpfelets storlek kan uttryckas i medelfelet. Som praktisk regel kan sedan användas, att slumpfelet oftast är mindre än två gånger medelfelet. Det säger emellertid ingenting om de systematiska felen, och medelfelets storlek medger endast uttalanden om det fel som uppstår, om vi ur stickprovet vilja uppskatta t.ex. arbetskraftens sammansättning för RLF-an slutna gårdar, för vilka fullständiga uppgifter hade erhöles, om de hade tagits upp i namnregistret.

Medelfelet i uppskattningarna har beräknats enligt formeln

$$\sigma_U = \sqrt{\sum_s \sum_l \frac{N_{ls}^2}{n_{ls}} \cdot \frac{N_{ls} - n_{ls}}{N_{ls} - 1} \sigma_s^2}$$

där index s betecknar storleksgrupp och l län eller jordbruksområde, medan σ_s här är standardavvikelsen i den variabel upp-

skattningen avser. På grund av det omfattande räknearbete som erfordras för att bestämma medelfelet har detta gjorts endast för två av de många uppskattningarna, nämligen för antalet manliga familjemedlemmar och antalet fast anställda män. I båda fallen erhöles ett medelfel på ca. $2\frac{1}{2}$ % av totaluppskattningen, och man kan därför räkna med att slumpfelet inte gärna överstiger 5 %.

Det är givetvis inte alls säkert att medelfelen i uppskattningarna av övriga karakteristikor äro lika stora som för de båda ovan nämnda, men då alla variabler äro starkt interdependenta, är det troligt, att de äro av ungefär samma storleksordning. För en av de viktigaste siffrorna i utredningen, nämligen total arbetsinsats i egentligt jordbruk, finns det snarast anledning att förmoda, att medelfelet är mindre. Spridningen i antalet anställda mellan gårdar i samma storleksklass måste nämligen delvis bero på olikheter i arealen av till egendomarna hörande skog och i omfattningen av arbete utanför den egna gården. Det i egentligt jordbruk nedlagda arbetet bör däremot vara av samma storleksordning på gårdar av samma storlek, vilket medför ett lägre medelfel.

Om man emellertid accepterar 5 % som en trolig övre gräns för slumpfelet, skulle detta tillsammans med det systematiska felet göra ett totalfel, som knappast kan tänkas överstiga 10 %.

Det kan synas förvånande, att totalfelet, som vid undersökningens uppläggning beräknades kunna uppgå till högst 2 % under förutsättning av ett stickprov om 4.000 gårdar, nu beräknats till 10 %, trots att 4.500 blanketter bearbetats. Detta beror givetvis främst på det systematiska fel, som uppstod genom den låga svarsprocenten. Att även slumpfelet blev större än beräknat, har delvis sin orsak i att stickprovets fördelning på storleksgrupper inte var helt optimal. Framför allt borde en del av de många observationerna i grupperna 3 och 4 ha flyttats över till grupperna 5-7. Även med ett sådant arrangemang hade emellertid slumpfelet varit större än 2 %, beroende på att olikheten mellan gårdarna var större än beräknat.

Erik Ruist

Anvisningar för ifyllandet
finnas å baksidan.

..... Brukare:

..... Egendomens storlek: ha åker ha äng ha skog
Uppgifterna avse kalenderåret 1949.

		Fullvärdig arbets- kraft till			Antal arb.- dagar	På egendomen utfört arbete					För andra utfört arbete
55-69	70-	50 %	75 %	100 %		Egent- ligt jordbr. arb.	Hus- djurs- skötsel	Nyan- läggn. o. un- derhålls- arbete	Hus- hålls- arb.	Arbete i egen skog	
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21

t tillfällig anges här de månader, under vilka anställning varat (se anvisningar).

på egendomen ha använts mera arbetskraft om
ått att få till gällande löner? (Besvaras
en om arbetskraft eftersökts)
(ja el. nej)

Har det i så fall varit fråga om att
sysselsätta: a) fast arbetskraft?
b) tillfällig arbetskraft?
(ja el. nej)

Uppgifterna avse kalenderåret 1949 utom beträffande kolumn 1, som avser förhållandena 1939.

Varje inom egendomen sysselsatt person skall redovisas för sig.

Kolumn 1. Hur denna kolumn ifylles kan visas med ett exempel. Om på egendomen 1939 fanns ägaren och hans hustru, två söner, en dotter samt en dräng, sättes ett kryss (X) i höjd med rubrikerna Ägare, Familjemedlemmar (söner) 1 och 2, Lejda arbetare 1, Hustru samt övriga familjemedlemmar 1. Här medtages endast den arbetskraft som ägnade sin mesta arbetstid (alltså över hälften av årets månader) åt arbete på gården.

Kolumn 2. I denna kolumn har upptagits all den arbetskraft som kan tänkas ha varit sysselsatt på egendomen under året. Inga anteckningar behöver här göras utom i det fall då en arbetare varit sysselsatt på gården endast en kortare tid av året. I sådant fall antecknas i kolumn 2 de månader under vilka han huvudsakligen varit anställd. Ifrågavarande månader anges genom siffror (alltså jan: 1; dec: 12 etc.). Om en arbetare varit anställd under månaderna maj samt juli, aug. sättes alltså efter numret (exempelvis Lejda arbetare 2) siffrorna 5,7,8.

Kolumn 3-14. Dessa kolumner ifyllas genom kryss (X).

Kolumn 12-14. Som fullvärdig arbetskraft till 100 % räknas en person som förmår fullgöra en arbetsprestation som anses normal för en person i vederbörandes ålder, och med fullvärdig arbetskraft till 50 eller 75 % menas i överensstämmelse därmed en person, vars arbetsförmåga på grund av lyte, sjukdom, klena förståndsgåvor o. d. är nedsatt till ungefär den förmåga som kan anses motsvara angivna procenttal.

Kolumn 15-20. Här anges det antal arbetsveckor som vederbörande sammanlagt (kolumn 14) utfört på egendomen och hur detta arbete fördelar sig på olika arbetsområden (kolumnerna 15-19).

Kolumn 16. Under denna rubrik medtages arbete som har direkt anknytning till växtodlingen, såsom plöjning,

harvning, gödsling, sådd, gallring, ogräsbekämpning, skörd, tröskning, malning osv. Hit räknas även arbete med fältmässig odling av grönsaker, blommor etc. för avsalu.

Kolumn 17. Som husdjurskötsel räknas allt arbete, som direkt sammanhänger med utfodring av djur, mjölkning, rykt, djuravel, slakt, den rutinemässiga renhållningen och skötseln av stall, ladugård, hönsbush, svinbush o. d.

Kolumn 18. Till denna kolumn föres reparations- och underhållsarbeten å byggnader, maskiner, redskap, gårdsgårdar, vägar, diken, broar osv. Vidare räknas hit arbete med nybyggnader, både mangårds- och ekonomibyggnader, nya brunnar och silos, ryodling, rydikning, brytning av sten, nya gårdsgårdar eller stängsel, anordnande av nya betesmarker, byggande av ny väg som icke är att hänföra till kolumn 19 etc.

Kolumn 19. Här medtages alla sysslor, som sammanhånga med hemmets och trädgårdens skötsel och vård. Att observera är att det arbete som exempelvis hustrun utför på åker och äng, mjölkning, utfodring av djur, inte här skall medtagas utan skall redovisas under andra rubriker.

Kolumn 20. Arbete i egen skog skall inkludera stämpling, huggning, röjningsarbeten, körning, skogsdikning, markberedning, anläggande av skogsvägar etc.

Kolumn 21. För arbete som utförts utanför egendomen anges här arbetets art och tid, exempelvis skogsarbete 50 dagar, vägarbete 20 dagar, bärplockning (för avsalu) 10 dagar. Att observera är att jordbruksarbete å annan egendom än den till vilken vederbörande hör, även skall medtagas i denna kolumn. Om en arbetare endast tillfälligt sysselsatts på egendomen anges här hans vanliga yrke (exempelvis industriarbetare, skogsarbetare, jordbrukare etc.).